

Πρόγραμμα Κοινοτικής Πρωτοβουλίας
INTERREG IIIA ΕΛΛΑΔΑ-ΙΤΑΛΙΑ 2000-2006
Η Εικόνα της Μητέρας μεταξύ παράδοσης και σύγχρονης εποχής
Πρόγραμμα Παρέμβασης 11
Άξονας Προτεραιότητας 003: "Περιβάλλον & Πολιτιστική Κληρονομιά"
Μέτρο 002: Προώθηση, Αναπαλαιώση και Αξιοποίηση της Ιστορικής &
Πολιτιστικής Κληρονομιάς Κοινού Ενδιαφέροντος

Η Εικόνα της Παναγίας στην Ήπειρο στο πέρασμα των αιώνων

Ανδριανή Οικονόμου, Ελένη Μπαλάσκα, Χρυσόστομος Στύλιος

Εργαστήριο Γνώσης & Ευφυούς Πληροφορικής
Τμήμα Τεχνολογίας Πληροφορικής και Τηλεπικοινωνιών
Τ.Ε.Ι. ΗΠΕΙΡΟΥ

Η Εικόνα της Παναγίας στην Ήπειρο στο πέρασμα των αιώνων

Ανδριανή Οικονόμου, Ελένη Μπαλάσκα, Χρυσόστομος Στύλιος

Η ΠΑΝΑΓΙΑ, ΚΕΝΤΡΙΚΟ ΠΡΟΣΩΠΟ ΤΗΣ ΧΡΙΣΤΙΑΝΙΚΗΣ ΠΙΣΤΗΣ

«Η Ορθόδοξη παράδοση είναι μια παράδοση που το ένα και μοναδικό πρόσωπο της Υπεραγίας Θεοτόκου το πολλαπλασιάζει και το μετασχηματίζει, αποδίδει σ' αυτό ονόματα και ιδιότητες, ανάλογα με την ιστορία, τα ήθη και τα έθιμα κάθε περιοχής, χωρίς να καταστρέφει, όμως, ούτε στιγμή τη μοναδικότητά του. Και ενώ θα περίμενε κανείς αυτή η πολυδιάσπαση του προσώπου [...] να προκαλεί σύγχυση, εντούτοις, αποκαλύπτει τη χωρίς μέτρο αγάπη των πιστών, τον ασίγηστο και διαχρονικό πόθο των παιδιών να δουν και να μιλήσουν στη Μητέρα τους, σύμφωνα με τις προσωπικές τους ανάγκες, προϋποθέσεις και ιδιαιτερότητες» [1].

Πράγματι, στο πέρασμα των αιώνων, η έμφυτη ανάγκη των ανθρώπων να πιστεύουν και να αποκαλύπτουν τον πόνο τους, να ζητούν βοήθεια και συμπαράσταση από μια δύναμη που ξεπερνά τα όρια των δικών τους δυνάμεων βρήκε στο πρόσωπο της Παναγίας την πλήρη της έκφραση. Ήδη από τις απαρχές της χριστιανικής θρησκείας μία από τις κυριότερες ιδιότητες που της αποδόθηκε είναι αυτή της Μεσιτρίας, της «διαμεσολαβήτηρας» ανάμεσα στα προβλήματα των ανθρώπων και την ευσιπλαχνία του Θεού¹. Είναι αυτή που μετουσιώνει τις ελπίδες και τους πόθους των πιστών, εκείνη που λειτουργεί ως μεσολαβητής και πρεσβευτής των ανθρώπινων δεήσεων και παρακλήσεων, εκείνη που, αν και «τέλεια γυναίκα», δεν έχασε τίποτα από την ανθρώπινη φύση της και έγινε έτσι προσιτή στους ανθρώπους. Η βεβαιότητα της μεσιτείας της Παναγίας αποτελεί γεγονός και διαφαίνεται σε όλες τις εκδηλώσεις πίστης προς το πρόσωπό της, ενώ γίνεται ξεκάθαρα φανερό στις απεικονίσεις της στις διάφορες παραλλαγές του εικονογραφικού τύπου της «Δεομένης» και στις άμεσες επικλήσεις των πιστών για μεσολάβηση.

Η παρουσία της Παναγίας υπήρξε, επίσης, καθοριστική για την επικράτηση και τη διάδοση του Χριστιανισμού. «Το πρόσωπο της Παναγίας ήρθε να αντικαταστήσει, στις συνειδήσεις των ειδωλολατρών, τη «Μεγάλη Θεά» του αιγιακού πολιτισμού Σε όλες τις αρχέγονες θρησκείες η θηλυκή θεότητα προϊσταται των αρσενικών. Θα έλεγα ότι η υιοθέτηση της λατρείας προς την Παναγία από τους πατριαρχικούς κόκλους της Εκκλησίας ήταν προϊόν λαϊκής απαίτησης. Τους πρώτους αιώνες η Εκκλησία προσπαθούσε να αποφανθεί για το αναμάρτητο της γέννησης. Επισήμως, καθιερώνεται η απόδοση τιμής προς την Παναγία μετά τις Οικουμενικές Συνόδους, το 431 στην Έφεσο και το 451 στη Χαλκηδόνα. Τότε μόνον αποδίδεται στην Παναγία το επίθετο της Θεοτόκου. Την ίδια περίοδο οι λαοί της Ευρώπης, δεμένοι με τις παγανιστικές και ειδωλολατρικές δοξασίες τους, αντιμετώπιζαν τους χριστιανούς ιεράρχες με δισταγμό. Η παρουσία της Παναγίας, όμως, τους έθελεγε Γι' αυτούς η

¹ «Η Θεοτόκος Μαρία τιμάται από τις δύο Εκκλησίες, Καθολική και Ορθόδοξη, ως ένα πρόσωπο στο οποίο αρμόζουν ανώτερες τιμές, το οποίο κατέχει στη λατρεία μας την πρώτη θέση αμέσως μετά την Αγία Τριάδα. Τη θεωρούμε και τη δοξάζουμε όχι μόνο ως αγία, αλλά και ως Υπεραγία Παρθένα και ως Παναγία» [2], η οποία μεσολαβεί για εμάς και μεταφέρει τις προσευχές μας στον Υιό της για την πραγματοποίηση των επιθυμιών μας. Ιδίως στους κόλπους της Καθολικής Εκκλησίας αυτή αποτελεί την κυριότερη ιδιότητα της Παναγίας, η οποία τιμάται σχεδόν αποκλειστικά ως «μεσολαβήτρια».

έννοια του θηλυκού ήταν πηγή ζωής και τροφής, τρυφερότητας, συμπόνιας, συμπαραστάσης. Όλες αυτές τις έννοιες τις βρήκαν στο πρόσωπο της Παναγίας...»². Έγινε, λοιπόν, η Παναγία πρόσωπο οικείο ακόμα και για τους αλλόθρησκους και παράλληλα για την Ορθόδοξη Εκκλησία η «Θεοτόκος».

Αυτή είναι και η κατεξοχήν ιδιότητα που αποδόθηκε από την ορθόδοξη εκκλησία στην Παναγία³. Από τον 4ο αιώνα η μορφή της μετατράπηκε σε μήλον της έριδος μεταξύ του Κύριλλου, ο οποίος τη θεωρούσε Θεοτόκο, και των αντιπάλων του διεκδικητών της πατριαρχικής έδρας της Κωνσταντινούπολης, οι οποίοι τη θεωρούσαν *Ανθρωποτόκο* και *Χριστοτόκο* [3]. Η Γ' Οικουμενική Σύνοδος στην Έφεσο (431 μ.Χ.), έδωσε τέλος στη διαμάχη και στη Μητέρα του Χριστού τον τίτλο «Θεοτόκος». Είναι επίσημα πλέον στα πλαίσια της χριστιανικής θρησκείας η γυναίκα που ενσάρκωσε το Λόγο του Θεού και έφερε στον κόσμο τον Υιό Του. Έως και σήμερα δίπλα στην εικονιζόμενη μορφή της αναγράφεται ο χαρακτηρισμός «Μήτηρ Θεού».

Στις συνειδήσεις των Ορθόδοξων χριστιανών, αλλά και των μεσογειακών λαών γενικά, το πρόσωπο της Παναγίας ταυτίζεται με αυτό της μάνας. Ο θεσμός της οικογένειας τιμάται ιδιαίτερα και γίνεται αποδεκτή η παράδοση της Ορθόδοξης πίστης σύμφωνα με την οποία ο Θεός ταυτίζεται με τον πατέρα, ο Χριστός με τον αδελφό και η Παναγία με τη μητέρα. «Το πιο σημαντικό πρόσωπο στη ζωή ενός ανθρώπου είναι η μάνα... Όταν έρχονται οι άνθρωποι να προσευχηθούν, τη λέξη μάνα ακούς συνέχεια από το στόμα τους... Και εννοούν την Παναγία. Τη υιώθουν την Παναγία μάνα τους...»⁴. Μητέρα του Υιού του Θεού, λοιπόν, και ταυτόχρονα μητέρα όλων των ανθρώπων, ρόλος μοναδικός που εξυψώνει τη γυναικεία φύση της.

Η επισήμανση της γυναικείας φύσης της Παναγίας αναβάθμισε το ρόλο του γυναικείου φύλου, καθιέρωσε τη λειτουργία του θηλυκού στοιχείου στο Χριστιανισμό και βοήθησε στην εξίσωση των δύο φύλων. Όπως επισήμανε και ο Πατριάρχης Πρόκλος σε μια από τις *Ομιλίες* του [4], η Παρθένος Μαρία είναι ο λόγος για τον οποίο όλες οι γυναίκες είναι *ευλογημένες*. Πράγματι, ως απόγονος της Εύας, της γυναίκας που με την ανυπακοή της θεωρείται ότι έφερε το θάνατο στον κόσμο, η γυναίκα δεν μπορούσε παρά να θεωρείται αμαρτωλή και σε ορισμένες περιπτώσεις καταραμένη και για πολλά χρόνια δέσμια προκαταλήψεων που είχαν αντίκτυπο στην κοινωνική της θέση. Με τον Ευαγγελισμό η Μαρία αρχίζει το λειτούργημά της ως γυναίκα, ως το αρχέτυπο της γυναίκας που αντικατέστησε αυτό της πρώτης γυναίκας, της Εύας και έγινε το πρόσωπο «κλειδί» στην ανθρώπινη ιστορία, καθώς το γεγονός ότι μια θνητή γυναίκα έφερε στους φθαρτούς και θνητούς κόλπους της τον Άχρονο, κυοφόρησε τον Αχώρητο, και γέννησε το Θεάνθρωπο [1], έδωσε ήδη από τα πρώτα χρόνια της Εκκλησίας αφορμή για μια ιδιαίτερη σχέση μαζί της και άνοιξε το δρόμο για την ισότιμη αντιμετώπιση των δύο φύλων.

Με την αποκατάσταση της λατρείας των εικόνων το 843 μ.Χ., οπότε οριστικοποιήθηκε και το εικονογραφικό πρόγραμμα των ναών (εντοίχια ζωγραφική των ναών), η θέση της Παναγίας ήταν από την αρχή ξεκάθαρη: τοποθετημένη, κυρίως ως Πλατυτέρα των Ουρανών, στην κόγχη του ιερού Βήματος, στο σημείο, δηλαδή, όπου η γη ενώνεται συμβολικά με τον ουρανό, σε σπουδαιότατο και ανδροκρατούμενο χώρο του ιερού ναού, αντικατέστησε το σταυρό των αψίδων [5] και επέβαλε την εμφάνιση και τη συμμετοχή της γυναίκας στη διεξαγωγή της Θείας Λειτουργίας. Η απεικόνιση της Θεοτόκου και σκηνών του βίου της και σε άλλα καιρία σημεία του εσωτερικού των ναών

² Άποψη του δημοσιογράφου, ιστορικού και συγγραφέα Χρήστου Χαλαζιά, όπως δημοσιεύτηκε σε άρθρο με τίτλο *Παναγία: Μήτηρ Θεού* στο διαδικτυο

³ Σε αντιδιαστολή, όπως αναφέρθηκε, με την καθολική εκκλησία, όπου η ιδιότητα της μεσολαβήτριας είναι αυτή που εξαιρείται και τιμάται σχεδόν κατ' αποκλειστικότητα

⁴ Προσωπική μαρτυρία της γερόντισσας Χαριτινής, Ι.Μ. Κάτω Παναγιάς Άρτας, 13-1-2008

επικυρώνει τη στενή σχέση της γυναίκας με το θείο, κατοχυρώνει το δικαίωμα συμμετοχής της στη διεξαγωγή της Θείας Λειτουργίας και εξισορροπεί, κατά κάποιο τρόπο, την απουσία από τη χριστιανική θρησκεία των ιερειών και την απαγόρευση της εισόδου των γυναικών στα ιερά των ναών.

**Πλατυτέρα των Ουρανών, μεταξύ ουρανού και γης.
Παράσταση από τον Ι. Ν. Υπαπαντής Λεπιανών Άρτας**

Όλες οι παραπάνω ιδιότητες που έχουν αποδοθεί στην Παναγία αναγνωρίζονται και τιμώνται με πολλούς και διάφορους τρόπους, οι οποίοι θα αναλυθούν παρακάτω, από όλο το χριστιανικό κόσμο. Οι ιστορικο-πολιτισμικο-κοινωνικο-οικονομικές, ωστόσο, συνθήκες που διαμορφώθηκαν στην περιοχή της Ηπείρου, συνθήκες που διαφοροποίησαν τη θέση της στον ελλαδικό χώρο, καθόρισαν και τον έντονο και πιο ιδιαίτερο χαρακτήρα της πίστης και της έκφρασης αυτής, όπως θα φανεί στη συνέχεια.

Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ: ΜΙΑ ΙΔΙΑΙΤΕΡΗ ΣΧΕΣΗ Η ΠΑΝΑΓΙΑ ΠΡΟΣΤΑΤΙΔΑ ΚΑΙ ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΤΗΣ ΤΩΝ ΗΠΕΙΡΩΤΩΝ

Στην Ήπειρο η μορφή της Παναγίας τιμήθηκε και αγαπήθηκε στον ύψιστο βαθμό. Αιτία αυτής της αστείρευτης αγάπης αποτελούν οι τεράστιες δυσκολίες που για αιώνες αντιμετώπισε, αλλά και συνεχίζει να αντιμετωπίζει η μικρή αυτή γωνιά της Ελλάδας.

Περιοχή πολυβασανισμένη, με μακραίωνη ιστορία καταπίεσης και υποδούλωσης στο αλλόθρησκο στοιχείο, η Ήπειρος πρόταξε και χρησιμοποίησε την πίστη και το έντονο θρησκευτικό συναίσθημα για να διατηρήσει την ταυτότητά της. Εδώ οι κατακτητές αντιμεμάχονταν μέχρις εσχάτων τη χριστιανική θρησκεία, κι όμως, οι χριστιανοί κατάφεραν να κρατήσουν ζωντανή την πίστη τους κάτω από πραγματικά δύσκολες συνθήκες, με τη μορφή της Παναγίας να αποτελεί καθ' όλη τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, αλλά και μετέπειτα, καθ' όλη τη διάρκεια των δύσκολων περιόδων που ακολούθησαν, το έρεισμα των πιστών. Μέσα σε όλη την ανέλπιδη κατάσταση των συνεχόμενων μαχών, της καταπίεσης και της ανελευθερίας, το μόνο στοιχείο που κρατούσε ζωντανή την εθνική συνείδηση, τη γλώσσα, την ανθρωπιά και την ελπίδα για ένα καλύτερο αύριο, υπήρξε η θρησκεία. Το πρόσωπο της Θεοτόκου, ή αλλιώς της Παναγιάς, όπως συνήθιζαν να την αποκαλούν, διαδραμάτισε και εδώ το δικό του ρόλο. Στην Παναγία στήριξαν οι άνθρωποι της περιοχής τις ελπίδες τους όσο σε κανέναν άλλο άγιο. Ήταν η Παναγιά όλων, η μητέρα των φτωχών, των αγωνιστών στα μέτωπα, των γυναικών που έμεναν πίσω και καρτερούσαν τους συζύγους και τα παιδιά τους από τις μάχες, αλλά και εκείνων που κουβαλούσαν πολεμοφόδια στους καταρρακωμένους, εξασθενημένους και πεινασμένους αγωνιστές και στρατιώτες.

Η Βυζαντινή Ήπειρος είχε ήδη κληροδοτήσει στους σκλαβωμένους Ηπειρώτες ένα πλήθος ναών και μονών αφιερωμένων στην Παναγία, στις οποίες προσέτρεχαν για να βρουν καταφύγιο, να προσευχηθούν, ακόμα και για να μάθουν τα πρώτα τους γράμματα. Πολλά μοναστήρια της Ηπείρου αφιερωμένα στην Παναγία, συχνά κτισμένα σε δύσβατα και απάτητα μέρη, έγιναν, κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας και της Ελληνικής Επανάστασης, καταφύγια των πιστών, μάρτυρες των αγώνων και της θυσίας τους, ενίσχυσαν οικονομικά την προετοιμασία ένοπλων επιθέσεων ενάντια στον κατακτητή και εφοδίαζαν με τρόφιμα και όπλα τους αγωνιστές και τον άμαχο πληθυσμό. Στο ν. Θεσπρωτίας η Μονή Γηρομερίου, κέντρο εξόρμησης και καταφύγιο των αγωνιζομένων, στο ν. Ιωαννίνων η Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστης, ορμητήριο και με πλούσιο φιλανθρωπικό έργο, η Μονή Τσοούκας, ένα από τα σημαντικότερα καταφύγια των επαναστατημένων της περιοχής, η Μονή της Κηπίνας, με το σπήλαιο των 240 μέτρων, όπου κατέφευγαν για ασφάλεια οι κάτοικοι των γειτονικών χωριών στα δύσκολα χρόνια της τουρκοκρατίας, στο ν. Άρτας η Παναγία η Χρυσοσηλιώτισσα, που έγινε ορμητήριο, η Μονή Σέλτσου, όπου κατέφυγαν και έπεσαν ηρωικά οι Σουλιώτες, η Μονή Ροβέλιτσας με την οικονομική συνεισφορά της, αποτελούν κάποια από τα τρανταχτά παραδείγματα της

σχέσης και της σύνδεσης που είχε στις συνειδήσεις των Ηπειρωτών η μορφή της Παναγίας με την πεποίθηση ότι ο αγώνας τους είναι δίκαιος και για το λόγο αυτό η Μητέρα τους θα τους συντρέξει και θα τους συμπαρασταθεί. Μάλιστα, σε αρκετές από τις μονές αυτές λειτούργησαν «κρυφά σχολεία» συμβάλλοντας ταυτόχρονα και στην πνευματική αφύπνιση των κατοίκων της περιοχής. Ως κρυφό σχολειό λειτούργησε η Ιερατική Σχολή που είχε δημιουργηθεί στο εσωτερικό της μονής της Παναγίας της Ροβέλιστας. Στη μονή Γηρομερίου, σύμφωνα με αναφορές σε βιβλία, αλλά και σε ένα δημοτικό τραγούδι, λειτούργησε κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας, επίσης, κρυφό σχολειό, η αίθουσα του οποίου σώζεται μέχρι σήμερα, ενώ σε απόσταση λίγων μέτρων από την Παναγία τη Χρυσοσπηλιώτισσα βρίσκεται μια μικρή σπηλιά, ειδικά διαμορφωμένη και με τα σημάδια της εκεί λειτουργίας κρυφού σχολειού.

Το «Κρυφό Σχολειό» της Παναγίας Χρυσοσπηλιώτισσας, η είσοδος και το εσωτερικό του

Οι Ηπειρώτες αναδείχτηκαν σε πρωτεργάτες της προετοιμασίας και εξέλιξης της Ελληνικής Επανάστασης του 1821, πάντα με την πίστη στην Παναγία να τους εμπυχώνει στο μέγιστο βαθμό. Για παράδειγμα, κατά τη μύησή τους στη Φιλική Εταιρεία⁵ ορκίζονταν από έναν ιερέα πάνω σε μια εικόνα της Παναγίας. Σύμφωνα με τις διηγήσεις του στρατηγού Μακρυγιάννη [6], η Παναγία τον καθοδηγούσε στον αγώνα ενάντια στους Τούρκους και του έδινε προσωπικές συμβουλές για την κοινωνική του βελτίωση.

Είναι, λοιπόν, φανερό η μεγάλη πίστη στην Παναγία των Ηπειρωτών, αλλά και όλων των Ελλήνων χριστιανών κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας και της Ελληνικής Επανάστασης. Για το λόγο αυτό στις 25 Μαρτίου 1838 στην Αθήνα, στην πρώτη επίσημη γιορτή της Επανάστασης, με διάταγμα του Βασιλιά Όθωνα ορίστηκε η 25^η Μαρτίου ως μέρα της Εθνικής Παλιγγενεσίας, αν και η επανάσταση είχε ξεκινήσει λίγες μέρες νωρίτερα. Στην πραγματικότητα, η επιλογή αυτής της ημερομηνίας δείχνει τη σπουδαιότητα και το

⁵ Με την ίδρυση της Φιλικής Εταιρείας το 1814 έγινε το πρώτο σημαντικό βήμα για την προετοιμασία της Ελληνικής Επανάστασης του 1821. Ένας από τους ιδρυτές της ήταν ο Ηπειρώτης Νικόλαος Σκουφάς, ο οποίος μάλιστα φαίνεται ότι διδάχτηκε τα πρώτα του γράμματα στο ναό της Παναγίας της Κασσωπίτρας στην Άρτα.

μεγάλο ρόλο της χριστιανικής θρησκείας στη ζωή των Ελλήνων, καθώς η «ώρα» της ελληνικής επανάστασης θεωρήθηκε ταυτόχρονα και «ώρα» θρησκευτικής έξαρσης.

Η Παναγιά κι η Λευτεριά
δυο λέξεις ιερές
δυο λέξεις που η έννοια τους
γεμίζει τις καρδιές
με ρίγος και με δέος.
Η Μάνα, η πανανθρώπινη
της Οικουμένης Μάνα
και η χιλιάκριβη η Λευτεριά

το όνειρο, όλων των Λαών
μ' ένα ουράνιο φέγγος, φωτίζουν
δυο οράματα, δυο άφθαρτες ΙΔΕΕΣ
... Εμπρός! Λαοί αγωνιστές
μη σταματήσετε ποτές,
δικές σας είναι και οι δύο:
Η ΜΑΝΑ και η ΛΕΥΤΕΡΙΑ
Μαζί σας κι όλων οι καρδιές!⁶.

Η απελευθέρωση από τους Τούρκους καθυστέρησε στην Ήπειρο σε σχέση με την υπόλοιπη Ελλάδα. Οι Ηπειρώτες, όμως, δεν σταμάτησαν να πιστεύουν και να τιμούν την Παναγία κitzοντας μνημεία που δεν εντοπωσιάζουν με τη μορφή τους, αποτελούν, ωστόσο, μάρτυρες της τέχνης και της πνευματικής δραστηριότητας στην περιοχή κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας. Παράδειγμα στην πόλη της Άρτας αποτελεί ο ναός της Παναγίας Κασσωπίτρας [8] που χτίστηκε το 1732 και ύστερα από καταστροφή που υπέστη ανακατασκευάστηκε το 1820 με εράνους των πιστών⁷. Η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας κοσμεί έως και σήμερα το μαρμαρίνο τέμπλο του ναού. Από το μικρό μέγεθος των ναών και από τις τοιχογραφίες που φέρουν οι ναοί της εποχής γίνεται απόλυτα φανερό η καταπίεση της σκλαβιάς. Χαρακτηριστική προς την κατεύθυνση αυτή είναι η άποψη του Μ. Χατζηδάκη: «...δείχνουν τη ζωτική ανάγκη ενός έθνους να διατηρήσει την ταυτότητά του μέσα στις πιο δύσκολες πολιτικές, οικονομικές και βιοτικές συνθήκες, χωρίς η τέχνη να μένει ανεξέλεγκτη, αλλά να εξελίσσεται με αργό ρυθμό επηρεασμένη από την τύχη του Ελληνισμού και τους μεταβαλλόμενους πνευματικούς ορίζοντες...» [10].

Ξεχωριστός ήταν ο ρόλος που διαδραμάτισε η πίστη στην Παναγία στην περιοχή της Ηπείρου και κατά το Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, ρόλος καταλυτικός όχι μόνο γιατί αποτέλεσε το στήριγμα της πίστης των ανθρώπων, αλλά και γιατί στάθηκε, με τις θαυματουργές επεμβάσεις της, ο μεγαλύτερος σύμμαχος του ελληνικού στρατού στα χιονισμένα και κακοτράχαλα βουνά της Ηπείρου.

Εμφανίσεις και θαύματα της Παναγίας σημειώθηκαν σε πολλές περιοχές του ελλαδικού χώρου κατά τη διάρκεια του πολέμου, αλλά στην πρώτη γραμμή του πολέμου, στα ελληνοαλβανικά σύνορα και την Πίνδο, η Παναγία ήταν η προστάτιδα και οδηγός των στρατιωτών. Οι στρατιώτες την έβλεπαν με τα μάτια της πίστης τους να τους εμπνυχώνει και να τους «σκεπάζει», καθώς πολεμούσαν στα χιονισμένα βουνά της Πίνδου και της Αλβανίας.

⁶ Το Μήνυμα της 25ης Μαρτίου, ποίημα της Αρτινής Πόπης Μαρσούκα-Ζαχαρή [7]

⁷ Ο Σεραφείμ Ξερόπουλος [9] αναφέρει εκεί ύπαρξη νεκροταφείου των ηρώων αγωνιστών που έπεσαν στη μάχη της Άρτας, το 1821, σήμερα, όμως, δεν υπάρχει κάποια ένδειξη που να επιβεβαιώνει την ύπαρξή του.

Ενδεικτική είναι η μαρτυρία της Β. Μπούρη⁸ σύμφωνα με την οποία ο θεός της, Σπυρίδων Χουλιάρας, που πολέμησε στα ελληνοαλβανικά σύνορα, μέχρι το τέλος της ζωής του συνήθιζε να αφηγείται το εξής θαύμα της Παναγίας: ενώ οι στρατιώτες πολεμούσαν κάτω από πραγματικά αντίξοες συνθήκες, εμφανίστηκε μπροστά τους η Παναγία που ως προστάτιδα τους «σκέπασε» με το πέπλο της και σαν οδηγός τους οδήγησε μπροστά στον εχθρό, έτοιμους να τον αντιμετωπίσουν.

Το θαύμα αυτό επιβεβαιώνεται και από άλλους στρατιώτες που πολέμησαν στα βουνά της Πίνδου. Κατά μήκος όλου του μετώπου έβλεπαν το ίδιο όραμα: τις νύχτες μια γυναικεία μορφή βάδιζε ψιλόλιγνη, με την καλύπτρα της ριγμένη από το κεφάλι στους ώμους. Ήταν η Παναγία, η υπέρμαχος στρατηγός των Ελλήνων.

Ο Τάσος Ρηγόπουλος, πολεμιστής του 1940 γράφει από το μέτωπο: «Σου γράφω από μία αεροφωλιά, τετρακόσια μέτρα ψηλότερη από την κορυφή της Πάρνηθας. Η φύση τριγύρω είναι πάλλευκη. Σκοπός μου [...] είναι να σου μεταδώσω αυτό που έζησα, αυτό που είδα με τα μάτια μου και που φοβάμαι μήπως, ακούγοντάς το από άλλους, δεν το πιστέψεις. Λίγες στιγμές πριν ορμήσουμε για τα οχυρά της Μόροβας, είδαμε σε απόσταση περίπου δεκατριών μέτρων μια ψηλή μαυροφόρα να στέκει ακίνητη. Ο σκοπός φώναξε: «τις ει;». Μιλιά δεν ακούστηκε. Φώναξε ξανά θυμωμένος. Τότε, σαν να μας πέρασε όλους ηλεκτρικό ρεύμα, ψιθυρίσαμε: «η Παναγία!». Εκείνη όρμησε εμπρός σε να είχε φτερά αετού. Εμείς από πίσω της. Συνεχώς αισθανόμασταν να μας μεταγγίζει αντρεισόνη. Ολόκληρη εβδομάδα παλέψαμε σκληρά για να καταλάβουμε τα οχυρά Ιβάν-Μόροβας. [...] Εκείνη ορμούσε πάντα μπροστά. Και όταν πια νικητές ροβολούσαμε προς την ανυπεράσπιστη Κορυτσά, τότε η Υπερμάχος έγινε ατμός, νέφος απαλό και απλά χάθηκε» [11].

Ένα θαύμα έζησαν και οι στρατιώτες του 51^{ου} τάγματος στην κορυφογραμμή Ροντένη. Από τις 22 Ιανουαρίου και κάθε βράδυ στις εννέα και είκοσι ακριβώς, το βαρύ πυροβολικό των αντιπάλων άρχιζε βολή εναντίον του τάγματος. Ο εκνευρισμός και οι απώλειες ήταν πολλές. Οι τολμηροί ανιχνευτές δεν μπορούσαν να εντοπίσουν τα εχθρικά πυροβόλα, προφανώς γιατί κάθε βράδυ οι αντίπαλοι τα μετακινούσαν. Η κατάσταση ήταν πιεστική. Ένα βράδυ του Φεβρουαρίου ακουστήκανε πάλι τα εχθρικά κανόνια. «Παναγιά μου, βοήθησέ μας, σώσε μας», φώναξε εντελώς αυθόρμητα ο ταγματάρχης Πετράκης. Αμέσως στο βάθος πρόβαλε ένα φωτεινό σύννεφο και σιγά-σιγά δημιουργήθηκε κάτι σαν φωτοστέφανο και εμφανίστηκε η μορφή της Παναγίας, η οποία άρχισε να γέρνει προς τη γη και στάθηκε σε ένα φαράγγι. Όλοι στο τάγμα μόλις είδαν το θαύμα, ρίγησαν. «Θαύμα!», φώναζαν και έκαναν το σταυρό τους. Αμέσως στάλθηκε μήνυμα στην ελληνική πυροβολαρχία, τα ελληνικά κανόνια βρόντηξαν και λίγο μετά τα αντίπαλα σίγησαν. Οι οβίδες των Ελλήνων είχαν πετύχει τον απόλυτο στόχο [11].

«Η πίστη κατά την διάρκεια του πολέμου, το σίγουρο είναι ότι βοηθάει τον δοκιμαζόμενο στρατιώτη. Και η εικόνα της προστάτιδας του φέρνει ελπίδα και αισιοδοξία. ... οι Αρτινοί στο μέτωπο μπροστά στην εικόνα της Παναγιάς δεν φοβόνταν ούτε όλμους, ούτε τις εχθρικές σφαίρες...» [12]. Ο ζωγράφος Γιάννης Τσαρούχης ζωγράφισε πάνω στο καπάκι ενός κιβωτίου ρέγγας την Παναγία της Νίκης, η οποία απέκτησε τη φήμη ότι είναι θαυματουργή. «Σε έξαλλη θρησκευτική έκσταση απαιτούσαν (ενν. οι έλληνες στρατιώτες από την Άρτα) η θαυματουργή εικόνα να μείνει ένα βράδυ τουλάχιστον στην κατασκήνωση τους. Άκουγες φωνές από παντού. Όλοι οι στρατιώτες φώναζαν: «Η Παρθένα, η Παρθένα. Να την αφήσετε μια βραδιά». Εκείνη την ώρα βάρεσε συναγερμός [...] πέσαμε μπρούμυτα σύμφωνα με τις διαταγές που είχαμε. Κανένας Αρτινός δεν έκανε το ίδιο. «Βρε συνάδελφε», μου είπε ένας, «βαστάς την Παρθένα και φοβάσαι;» [12].

Χαρακτηριστικό είναι, επίσης, το γεγονός ότι οι ταυτότητες των στρατιωτών έφεραν, δίπλα ακριβώς από τα στοιχεία τους, μια εικόνα της Παναγίας. Και λίγο πριν από

⁸ Προφορική μαρτυρία της Βασιλικής Μπούρη, κατοίκου Λεπανών Άρτας, στις 3/11/2007, στην Έλενα Μπαλάσκα

την επίθεση έκαναν το σταυρό τους, αναφωνούσαν τρεις φορές «Παναγία μου!» και ύστερα ξεκινούσαν⁹.

Μετά το τέλος του Β΄ Παγκοσμίου πολέμου, αναγνωρίστηκε η σπουδαιότητα των θαυματουργών επεμβάσεων της Παναγίας. Για το λόγο αυτό η γιορτή της Αγίας Σκέπης, που είχε καθιερωθεί από το 626, όταν με τη θαυματουργή της επέμβαση έσωσε την Κωνσταντινούπολη από τους Αβάρους, να γιορτάζεται προς τιμήν της Παναγίας την 1^η Οκτωβρίου, μεταφέρθηκε από το 1952 στις 28 Οκτωβρίου για να ενθυμούνται όλοι τη θαυματουργή βοήθειά της στη δυσκολότερη, ίσως, περίοδο του ελληνικού έθνους.

Η Παναγία στην περιοχή της Ηπείρου παίζει και έναν άλλο εξίσου σημαντικό ρόλο: της αρωγού στην καταπολέμηση της αρρώστιας.

Έως τις μέρες μας γίνεται, όπως μας είπε ο Πρεσβύτερος Δημήτριος Αθανασίου, μεταφορά της θαυματουργής εικόνας της Παναγίας της Ροβέλίστας στις ενορίες Κομποτιού, Λιμίνης και Μεγάρχης του Νομού Άρτας σε ανάμνηση της θαυματουργής επέμβασης της Θεοτόκου που έσωσε τις περιοχές αυτές από την πανώλη. Την περίοδο που η πανώλη έπληξε την πόλη της Άρτας, 300 οικογένειες χωρίς διάκριση θρησκευματος κατέφυγαν στις μονές Κάτω Παναγιάς, Θεοτοκιού και Βλαχέρνας, οι οποίες υπήρξαν αρωγοί αυτών και συντέλεσαν στη σωτηρία των φτωχών, ενώ η πόλη έμεινε ακατοίκητη 14 μήνες [9] [13].

Η μαρτυρία¹⁰ του 70χρονου σήμερα Κ. Τσιντζα περιγράφει πως η Παναγία ήταν αυτή που τον γιάτρεψε, όταν, παιδάκι παρουσίασε πρόβλημα που του προκάλεσε ανεξήγητο πυρετό και δεν μπορούσε ούτε να φάει ούτε να περπατήσει, πρόβλημα που ποτέ δεν βρήκε ιατρική εξήγηση και που γιατρεύτηκε χάρη στη βοήθεια της Παναγίας της Χρυσοσηλιώτισσας. Όπως μας περιέγραψε, όντας στα Γιάννενα μέρες ολόκληρες για εξετάσεις, η μητέρα του είδε ένα όνειρο, στο οποίο παρουσιάστηκε η Παναγία και την καθούχασε ότι όλα θα πάνε καλά. Μετά από τις αποτυχημένες προσπάθειες των γιατρών για διάγνωση και χορήγηση της κατάλληλης αγωγής, πήραν το δρόμο της επιστροφής για το χωριό. Η μητέρα κουβαλούσε το μικρό Κωνσταντίνο στην πλάτη, όταν έφτασαν στο σημείο όπου ο δρόμος που σκαρφαλώνει για τη Χρυσοσηλιώτισσα συναντούσε τη «δημοσιά» και τότε η μητέρα του, έχοντας συνεχώς το όνειρο στο μυαλό της, γύρισε τα μάτια ψηλά κατά το σημείο που πέφτει το μοναστήρι και προσευχήθηκε. Η Παναγία έκανε το θαύμα της και ο Κωνσταντίνος την επόμενη μέρα άρχισε να τρώει και μπόρεσε να περπατήσει.

«Υπάρχει πίστη μέσα στους ανθρώπους, όσο και αν έχει αλλάξει ο κόσμος. Σήμερα είναι πολλοί οι νέοι που έρχονται, ιδίως νέα ζευγάρια. Έρχονται εδώ για να βρουν την ηρεμία που δεν μπορεί να τους προσφέρει ο έξω κόσμος» μας είπε¹¹ η Ηγουμένη της Ι. Μονής Κάτω Παναγιάς Άρτας, Χαριτίμη. *«Τα μοναστήρια τα αφιερωμένα στην Παναγία συνιστούν τοπία μοναδικής ομορφιάς, ομορφιάς πνευματικής, και έχουν μια ανεξήγητη επίδραση στον ψυχισμό μας»*, μας είπε ένα νεαρό ζευγάρι που συναντήσαμε στη Μονή Μολυβδοσκεπάστου¹². Σήμερα, οι νέοι, ιδίως, καταφεύγουν στην Παναγία ωθημένοι από μια βαθύτερη, ανυπόκριτη και ελκρινή ανάγκη επικοινωνίας με το Θείο, και σπανιότερα για να ζητήσουν κάτι συγκεκριμένο.

⁹ Μαρτυρία αγωνιστή της Αντίστασης σε αφέρωμα του καναλιού ΣΚΑΪ για την 28^η Οκτωβρίου στις 28/10/2007

¹⁰ Προφορική μαρτυρία του Κων/νου Τσιντζα που δόθηκε στις 15-8-2007 στην Ανδρ. Οικονόμου στον Ρωμανό Άρτας

¹¹ Ι. Μ. Κάτω Παναγιάς 13-1-2008

¹² Ι. Μ. Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου 17-8-2007

Αυτό μας τόνισαν και οι μοναχές της Μονής Θεοτοκιού¹³ Άρτας. «Αν και το μοναστήρι μας δεν αποτελεί μεγάλο προσκόνημα της περιοχής, όπως είναι η Κάτω Παναγιά, καταφεύγουν εδώ για να προσευχηθούν. Πολλοί νέοι έρχονται... Τα παιδιά είναι πιο αυθόρμητα και ειλικρινή... Οι νέοι ψάχνουν απλά να βρουν την ηρεμία, δεν ζητάνε αντάλλαγμα...».

«Με πολλή πίστη και πολύ πόνο έρχονται οι πιστοί στην Παναγία μας» μας αναφέρει η ηγουμένη Χαριτίνη, «και θαύματα γίνονται και σήμερα, όπως μας λένε οι ίδιοι οι πιστοί που επισκέπτονται το Μοναστήρι μας». Στα θαύματα αυτά η Θεοτόκος έρχεται σε άμεση επαφή με τους ανθρώπους [11], συχνά εμφανίζεται στον ύπνο και άλλοτε η παρουσία της γίνεται αισθητή μόνο με τη φωνή ή με κάποια ευωδιά. Η μορφή της δεν προκαλεί το δέος και το φόβο που νιώθει ο άνθρωπος μπροστά στο Θεό, αλλά οικειότητα.

Ι. Μ. Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου, γαλήνη του τοπίου, γαλήνη της ψυχής

¹³ Ι. Μ. Θεοτοκιού 13-1-2008

Η ΛΑΤΡΕΙΑ ΤΗΣ ΕΙΚΟΝΑΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΤΟ ΠΕΡΑΣΜΑ ΤΩΝ ΑΙΩΝΩΝ

Η Παναγία είναι ίσως το πιο αγαπητό πρόσωπο στους κόλπους της χριστιανικής θρησκείας. Το γεγονός αυτό γίνεται ιδιαίτερα εμφανές μέσα από τους πολυάριθμους τρόπους λατρείας και απόδοσης τιμής που έχουν θεσπιστεί από την επίσημη Εκκλησία και έχουν εμπλουτιστεί από τους ίδιους τους πιστούς που συνεχώς αναζητούν τρόπους έκφρασης της ανάγκης τους για επικοινωνία με το Θείο. Ιδίως στην Ήπειρο η Παναγία τιμάται και λατρεύεται αδιάλειπτα με ποικίλους τρόπους.

Τρόποι λατρείας της Παναγίας και ο ιδιαίτερος χαρακτήρας τους στην Ήπειρο

1. Θρησκευτική Ζωγραφική

Ένας από τους σημαντικότερους και παλαιότερους τρόπους λατρείας της Παναγίας εμφανίζεται στη θρησκευτική ζωγραφική. Φορητές εικόνες και εντοιχία ζωγραφική αποτυπώνουν τη μορφή της, η οποία έχει γνωρίσει πολυάριθμες απεικονίσεις στο πέρασμα των αιώνων.

Σύντομη ιστορία των εικόνων στον ελλαδικό χώρο, με έμφαση στις λατρευτικές εικόνες και στις τοιχογραφίες που απεικονίζουν την Παναγία.

Σύμφωνα με τον Charles Delvoye [5], οι βυζαντινοί ονόμαζαν εικόνα κάθε θρησκευτική απεικόνιση με οποιαδήποτε τεχνική κι αν είχε γίνει, είτε φορητή είτε όχι. Σήμερα χρησιμοποιούμε τον όρο αυτό μόνο για τους φορητούς πίνακες. Από τον 4^ο μ.Χ. αιώνα έχουμε εικόνες του Χριστού, της Παναγίας και άλλων προσώπων της χριστιανικής θρησκείας, με τη βοήθεια και των οποίων αρχίζουν να διαμορφώνονται σιγά-σιγά τα πρώτα ευδιάκριτα στοιχεία της χριστιανικής πίστης. Πολύ γρήγορα οι εικόνες αυτές έγιναν αντικείμενο αληθινής λατρείας και σε πολλές μάλιστα αποδόθηκαν θαυματουργές ιδιότητες.

Η Γ' Οικουμενική Σύνοδος στην Έφεσο το 431 μ.Χ. αποτέλεσε έναν αξιομνημόνευτο σταθμό στην ιστορία των λατρευτικών τιμών προς τη Θεοτόκο. Με τη δογματική διακήρυξη για την παρθένο Μαρία ως Θεοτόκο και μητέρα του Χριστού άρχισε ένα νέο κύμα λατρευτικών και καλλιτεχνικών εκδηλώσεων προς τιμή της μητέρας του δευτέρου προσώπου της Αγίας Τριάδας», σημειώνει ο Κ. Χαραλαμπίδης [14].

Η λατρεία των εικόνων εν γένει διαδόθηκε ακόμα περισσότερο κατά το β' μισό του 6^{ου} αιώνα και στον 7^ο αιώνα, καθώς θεωρήθηκαν αποτελεσματικοί μεσολαβητές προς το Θεό και συχνά οι χριστιανοί κατέφευγαν σε αυτές ζητώντας βοήθεια από τα εικονιζόμενα πρόσωπα σε δύσκολες περιστάσεις τόσο του δημόσιου όσο και του ιδιωτικού τους βίου. Έτσι τα σπίτια γέμιζαν ολοένα και περισσότερο με εικόνες φορητές σε διάφορα μεγέθη, τις

μικρότερες από τις οποίες οι πιστοί μπορούσαν να τις έχουν μαζί τους σε οποιαδήποτε στιγμή της ζωής τους.

Στο β' μισό του 6^{ου} αιώνα δημιουργήθηκε ο θρύλος των αχειροποίητων εικόνων, εικόνων, δηλαδή, που θεωρούνταν ότι δεν φιλοτεχνήθηκαν από ανθρώπινο χέρι, αλλά στάλθηκαν από το Θεό, φέρνοντας στο προσκήνιο τον κόσμο του ιερού θαύματος¹⁴. Οι πιστοί θεώρησαν τις πρώτες εικόνες της Παναγίας ως έργα φιλοτεχνημένα από τον Ευαγγελιστή Λουκά [14].

Από την περίοδο αυτή των πρώτων βυζαντινών αιώνων ελάχιστες εικόνες έχουν σωθεί. Κατά την περίοδο της εικονομαχίας (720-843) η δημιουργία εικόνων συνεχίστηκε, αλλά κρυφά πλέον, καθώς οι δημιουργοί και κάτοχοί τους τιμωρούνταν ακόμη και με την ποινή του θανάτου. Έτσι, η έκφραση της πίστης τους περιορίστηκε στα στενά όρια της ιδιωτικής λατρείας με τα εικονοστάσια να κοσμούν πλέον κάθε χριστιανικό σπίτι.

Το τέλος της εικονομαχίας στο Βυζάντιο το 843 σήμανε μια νέα περίοδο δημιουργίας, όπου ο ρυθμός των παραγόμενων εικόνων ήταν συνεχώς αυξανόμενος. Πάλι η μορφή της Παναγίας κυριαρχεί ανάμεσα στα εικονιζόμενα πρόσωπα των αγίων. «Για κανένα άλλο πρόσωπο η Τέχνη των Εκκλησιών μας (ενν. Ορθόδοξη και Καθολική) δεν έχει δημιουργήσει τόσα εικονογραφικά θέματα, τόσους τύπους, τόσες απεικονίσεις όσα για την Παρθένο Μαρία» [2]. Πράγματι, από τον 6^ο ως τον 15^ο αιώνα υπήρξαν άπειρες απεικονίσεις της Θεομήτορος σε ψηφιδωτά, εικονογραφημένα χειρόγραφα, ανάγλυφα σε ελεφαντοστό, μάρμαρο και στεατίτη, έργα μεταλλοτεχνίας και υφάσματα, οι φορητές, ωστόσο, εικόνες της Παναγίας είναι αυτές που γνώρισαν τη μεγαλύτερη διάδοση.

Μετά την πώση του Βυζαντίου, εικόνες συνεχίζουν να φιλοτεχνούνται με νέους όρους πλέον και κάτω από νέες συνθήκες, και ανάμεσά τους και εικόνες της Παναγίας. Η μορφή της κατέχει εξέχουσα θέση στις προτιμήσεις ζωγράφων και πελατών, καθώς από τον 15^ο αιώνα και μετά η εικόνα εν γένει, εκτός από τη θρησκευτική και λατρευτική της αξία, αποκτά και αξία αγοραστική [15]. Κάτω από τους νέους όρους η εικόνα της Παναγίας θα γνωρίσει πολυάριθμες νέες απεικονίσεις. Βρεφοκρατούσα, Μεσίτρια, Βασίλισσα ή Παναγία Ένθρονη, Παναγία του Πάθους και Ρίζα του Ιεσσαί, Κοίμηση και Ευαγγελισμός αποτελούν κάποιους από τους κυριότερους εικονογραφικούς τύπους της Θεοτόκου.

**Βασίλισσα ή Παναγία Ένθρονη,
από τη Μονή Παναγίας Βλαχέρνας Άρτας**

¹⁴ Έτσι φανερώθηκε η πρωτότυπη εικόνα της Παναγίας της Φανερωμένης στη Λευκάδα (σήμερα σώζεται αντίγραφο της). Οι Λευκαδίτες παρήγγειλαν στην Κωνσταντινούπολη την εικόνα της Παναγίας, την οποία ανέλαβε να φιλοτεχνήσει ο αγιογράφος Κάλλιστος. Η εικόνα, όμως, με θαυμαστό τρόπο, φανερώθηκε μπροστά του σχεδιασμένη "αχειροποίητος" πάνω στο ξύλο και ο Κάλλιστος συμπλήρωσε μόνο τα χρώματα. Γι' αυτό ονομάστηκε Φανερωμένη

Παράλληλη με την ιστορία των φορητών εικόνων είναι και η ιστορία των τοιχογραφιών. Η μορφή της Παναγίας αποτέλεσε από την αρχή μία από τις πιο αγαπητές για ζωγραφική απεικόνιση.

Κατά τη διάρκεια της εικονομαχίας, η εικονοκλαστική κίνηση του Βυζαντίου καταδίκασε τη θρησκευτική εικονιστική τεχνική. Στα πλαίσια αυτά και η μορφή της Παναγίας που από τα πρώτα χριστιανικά χρόνια κοσμούσε την κόγχη της αψίδας του ιερού αντικαταστάθηκε από έναν σταυρό. Όμως, μετά την επικράτηση της λατρείας των εικόνων το 843, καθιερώθηκε το επίσημο εικονογραφικό πρόγραμμα των ναών, στο οποίο η μορφή της Παναγίας κατείχε περίοπτη θέση ως ένα από τα πιο αγαπητά πρόσωπα της χριστιανικής θρησκείας. Η Παναγία στον τύπο της Πλατυτέρας αντικατέστησε εκ νέου το σταυρό των αψίδων, θέση που κατέχει έως και σήμερα στη συντριπτική πλειονότητα των ναών. Σκηνές του βίου της Παναγίας τοποθετούνται σε καίρια σημεία, όπως στο νάρθηκα και πάνω από τις δυτικές εισόδους των ναών, όπου συχνά εικονίζεται η Κοίμηση της

**Η Κοίμηση της Θεοτόκου,
παράσταση πάνω από τη δυτική είσοδο του Ι. Ν. Υπαπαντής στα Λεπιανά Άρτας**

Θεοτόκου. Επίσης, η μαριολογική σκηνή του Ευαγγελισμού εμπλουτίζεται στο πέρασμα του χρόνου και γίνεται μια σταθερή χριστολογική παράσταση, από τις βασικότερες στα προγράμματα των ναών, εξαιρώντας ιδιαίτερα το ρόλο της Παρθένου Μαρίας ως Θεοτόκου.

Η εξέλιξη της θρησκευτικής ζωγραφικής στην Ήπειρο, με έμφαση στην εικόνα της Παναγίας

Στο χώρο της Ηπείρου πολλές εικόνες δημιουργούνται ήδη από τους πρώτους χρόνους του Δεσποτάτου. «*Η ύπαρξη τοπικού εργαστηρίου εικόνων στα Ιωάννινα κατά την εποχή του Δεσποτάτου φαίνεται βεβαιωμένο γεγονός και πιθανό για την Άρτα*» [16α]. Από το 1542 έως το 1600 διαμορφώνεται ισχυρή τοπική «Σχολή» με επίκεντρο τα Ιωάννινα («Σχολή Ιωαννίνων») που ο απόηχος της επίδρασής της φθάνει έως και τον 18^ο αι. Από το 1600 και μετά δρουν οι πολυάριθμες συντεχνίες με ορμητήριο πλέον κυρίως αγροτικά και όχι τα αστικά (Ιωάννινα, Άρτα) κέντρα, οι οποίες μετατρέπουν σταδιακά το υψηλό ύφος των παλαιότερων έργων σε ρεαλιστικότερο, «λαϊκό», με ολοένα μεγαλύτερη προσφυγή σε δάνεια από τη δυτική τέχνη.

Οι δρόμοι εισαγωγής των δυτικών στοιχείων ήταν πολλοί. Τα ενετοκρατούμενα Ιόνια Νησιά φαίνεται ότι αποτέλεσαν τη σημαντικότερη «γέφυρα» μέσω της οποίας τα δυτικότροπα στοιχεία πέρασαν στην τουρκοκρατούμενη Ήπειρο. Στη Δύση η ανθρώπινη μορφή θα εκτοπίσει το θείο και θα δημιουργηθεί έτσι η κοσμική ζωγραφική που σχεδόν αντικατέστησε τη θρησκευτική. Το μπαρόκ αποτελεί την κυρίαρχη τάση της δυτικής ζωγραφικής κατά το 17^ο αιώνα. Η τέχνη του «μπαρόκ» θα κατακτήσει κατά τον 18^ο αιώνα ολοκληρωτικά και τα Επτάνησα, τα οποία σπάνε κάθε δεσμό με τη βυζαντινή παράδοση και εισέρχονται στη σφαίρα επιρροής της Δύσης [17]. Το δρόμο για τον εκδυτικισμό των Επτανήσων είχε προετοιμάσει ήδη από τα μέσα του 17^{ου} αιώνα, μετά την κατάληψη της Κρήτης από τους Τούρκους το 1669, και η εγκατάσταση στα Ιόνια Νησιά Κρητών ζωγράφων, οι οποίοι είχαν ήδη από τον 15^ο αιώνα προχωρήσει στη δημιουργία σημαντικότερων εικόνων της Παναγίας με την προσθήκη στοιχείων της ιταλικής τεχνοτροπίας. Όλες αυτές οι τάσεις αφομοιώθηκαν από τους ζωγράφους των Ιονίων Νήσων που απέδωσαν την εικόνα της Παναγίας με ολοένα και περισσότερο φυσιοκρατικά, ρεαλιστικά χαρακτηριστικά, αναζητώντας το συγκεκριμένο και την υφή των πραγμάτων και τονίζοντας πλέον τη γυναικεία φύση της. Η δημιουργία στις αρχές του 18^{ου} αιώνα της «Επτανησιακής Σχολής» από τον Παναγιώτη Δοξαρά, με την οποία γεννιέται ένα ενιαίο, *πλήρως εξιταλισμένο ύφος* [16β], θα σημάνει και τη στροφή της ανατολικής τέχνης προς τη Δύση.

Ωστόσο, πρέπει να επισημάνουμε ότι παρόλο που οι δυτικές επιδράσεις στην ηπειρώτικη ζωγραφική κατά τους ύστερους βυζαντινούς χρόνους αποτελούν πραγματικότητα, στην περιοχή της Ηπείρου η επίδραση αυτή αφορά κυρίως στην προσέλευση και διακίνηση εικόνων και όχι στην πλήρη υιοθέτηση εικονογραφικών στοιχείων και τύπων και γίνεται πιο αισθητή στα παράλια μέρη της. Η έντονη παρουσία της Εκκλησίας στην Τουρκοκρατούμενη Ήπειρο συνέβαλε ώστε αυτή να προβάλλει μεγαλύτερη αντίσταση στην εισαγωγή στοιχείων της δυτικής τέχνης μέσα από την εμμονή στη συντηρητική βυζαντινή παράδοση και τεχνοτροπία.

Απεικονίσεις και προσωνύμια της Παναγίας:

Η Παναγία είναι η πλέον πολυζωγραφισμένη μορφή της χριστιανικής θρησκείας. Οδηγήτρια, Δεξιοκρατούσα και Αριστεροκρατούσα, Ελεούσα, Παναγία του Βλαδιμίρ,

Γαλακτοτροφούσα, Βλαχερνίτισσα, Γερόντισσα, Παντάνασσα, Πλατυτέρα, Ζωοδόχος Πηγή, Παναγία του Χάρου, Άνωθεν οι Προφήται, Αγιοσορίτισσα, Ρόδον το Αμάραντον, Παναγία του Βάτου, Καρδιώτισσα, Ψυχοσώστρια, Αμόλυντος είναι μερικές από τις απεικονίσεις που απαντούν στον ελλαδικό χώρο γενικά. Από αυτές πολλές γνωρίζουν ευρεία διάδοση και πολλές παραλλαγές στην περιοχή της Ηπείρου.

**Παναγία Γαλακτοτροφούσα,
παράσταση από την Παναγία Λαμποβίτισσα Θεσπρωτικού Πρεβέζης**

Γενικά, η περιοχή της Ηπείρου έχει να μας δώσει όχι μόνο ένα μεγάλο αριθμό εικόνων της Παναγίας, αλλά και πολλές αξιόλογες εικόνες που παρουσιάζουν λατρευτικό, θρησκευτικό, αλλά και ιστορικό και αρχαιολογικό ενδιαφέρον. Πέρα, λοιπόν, από τις πιο κοινές απεικονίσεις αξίζει να αναφερθεί εδώ και μια σπανιότατη για το θέμα της τοιχογραφική παράσταση της Παναγίας της Αιματοδοκρούουσας, η οποία βρίσκεται στην Παναγία του Μπρυώνη στο Νεοχωράκι Άρτας, αλλά και η σύνθεση στο νάρθηκα του ναού της Παναγίας της Βλαχέρνας, όπου εικονίζεται η λιτάνευση της εικόνας της Οδηγήτριας που γινόταν κάθε Τρίτη στην Κωνσταντινούπολη.

Η λιτάνευση της ιεράς εικόνας της Παναγίας Οδηγήτριας στην Κωνσταντινούπολη κατά το βυζαντινό τυπικό. Τοιχογραφία στην Ι. Μ. Παναγίας Βλαχέρνας Άρτας

Στην Ήπειρο εμφανίστηκαν και μερικοί εικονογραφικοί τύποι ξένοι προς την αυτόχθονη παράδοση [16] και αντίστοιχα προσωνύμια, όπως είναι η Παναγία η Πορταΐτισσα¹⁵ που έχει δώσει το όνομά της στο διαλυμένο σήμερα ομώνυμο μοναστήρι στους Κωστακιούς Άρτας, του οποίου σώζεται μόνο ο ναός, μετόχι της Μονής των Ιβήρων του Αγίου Όρους, αλλά και η Παναγία η Λαμποβίτισσα, η οποία έδωσε το όνομά της στην ομώνυμη μονή του Θεοσπρωτικού Πρεβέζης, της οποίας σήμερα σώζεται ο ναός.

Παράλληλα, η ύπαρξη πλήθους προσωνυμιών της Παναγίας αντικατοπτρίζει τις ιδιαίτερες συνθήκες και ανάγκες των πιστών της περιοχής. Η Παναγία Βελλά, η Παναγία

¹⁵ «Όταν αυτοκράτορας ήταν ο εικονοκλάστης Θεόφιλος, μια εικόνα της Παρθένου βρισκόταν στην κατοχή μιας ευσεβούς χήρας και ο γιος της από τη Νίκαια της Βιθυνίας την έριξε στη θάλασσα για να τη γλιτώσει από την καταστροφική μανία των διωκτών της. Πολλά χρόνια αργότερα η εικόνα ξαναεμφανίστηκε... Μετά από σημάδι της ίδιας της Παρθένου η εικόνα μεταφέρθηκε στο καθολικό της Μονής από έναν ταπεινό Γεωργιανό ασκητή, τον Γαβριήλ, που διέσχισε περπατώντας τη θάλασσα και την πήρε στην αγκαλιά του. Τελικά, μετά από ένα ακόμη σημάδι της Θεοτόκου, η εικόνα τοποθετήθηκε στο παρεκκλήσι που κτίστηκε γι' αυτό το σκοπό στην πόλη (πόρτα) της Μονής για να είναι φύλακας και προστάτης της· έτσι απέκτησε το όνομα «Πορταΐτισσα» (Η Κυρά της Πύλης).» [18].

Ντουραχάνη, η Παναγία του Άβελ αποτελούν παραδείγματα κατά τα οποία ο κτήτορας του ναού ή του μοναστηριού έδωσε το όνομά του στην Παναγία. Η Ροβέλιστα, η Χρυσσοπηλιώτισσα, η Σπηλαιώτισσα, η Στομιώτισσα, η Πλακιώτισσα, η Λαμποβίτισσα, η Παρηγορήτισσα, η Ελεούσα, η Παραμυθία, η Μεγαλόχαρη, η Ικετεύουσα, η Πορταΐτισσα, η Βλαχέρνα, η Ευαγγελίστρια, η Φανερωμένη, η Μοσχοβίτισσα συνδέονται με τον τρόπο εύρεσης της εικόνας της ή με κάποιο θαύμα της, με τον τόπο προέλευσης της εικόνας ή τον τόπο στον οποίο βρίσκεται αυτή, αλλά και με ιδιότητες τις οποίες της αποδίδουν οι άνθρωποι της περιοχής.

Και μια σύντομη αναφορά στη σχέση με τη γειτονική Ιταλία. «*Η εικόνα ανήκει στην Ορθοδοξία και μόνο φιλοξενούμενη είναι στη Δύση. Ο καθολικισμός, όμως, δεν αντιτίθεται στην προσκόνισή της, καθώς η γέννησή της τοποθετείται στην περίοδο που η Εκκλησία ήταν ακόμα ενιαία, πολύ πριν το Σχίσμα των δύο Εκκλησιών*» [19]. Κάποια, λοιπόν, από τα προσωνύμια που αποδόθηκαν στην Παναγία από τους πιστούς της Ορθόδοξης Εκκλησίας χρησιμοποιήθηκαν και από τους Καθολικούς, γεγονός που μαρτυρά τις αμοιβαίες επιδράσεις μεταξύ των λαών όσον αφορά σε θέματα πίστης. Οι αμοιβαίες αυτές επιδράσεις επεκτείνονται και στην υιοθέτηση, από τα πρώιμα κιόλας βυζαντινά χρόνια, κοινών εικονογραφικών τύπων. Παράδειγμα αποτελεί η βυζαντινή απεικόνιση της Μητέρας του Θεού με το μικρό Χριστό στον τόπο της Οδηγήτριας και στους συνδεόμενους με αυτόν τύπους, όπως είναι η Ελεούσα, η Γλυκοφιλούσα και η Παναγία του Πάθους. Η Παναγία Οδηγήτρια αποτελεί αδιαμφισβήτητα έναν προσφιλή τύπο απεικόνισης της Θεοτόκου σε Ανατολή και Δύση. Είναι η Βρεφοκρατούσα Θεοτόκος, η οποία με το χέρι της δείχνει το δρόμο στους πιστούς και τους κατευθύνει στο δρόμο του Θεού, αλλά δείχνει παράλληλα και την πορεία του Υιού της. Ο Ανδρέας, ο Αρχιεπίσκοπος Κρήτης που έζησε τον 8^ο μ.Χ. αιώνα, βεβαιώνει ότι ήδη από τον 7ο αιώνα οι εικόνες της Οδηγήτριας είχαν σταλεί στη Δύση. Τα έργα των δυτικών ζωγράφων προϋποθέτουν τον τύπο της Οδηγήτριας, τον οποίο και αντιγράφουν ή τροποποιούν [2].

2. Προσευχή και επίκληση

Η προσευχή συνιστά έναν από τους συνηθέστερους τρόπους λατρείας και αποτελεί προσπάθεια επικοινωνίας του ανθρώπου με το Θείο. Η προσευχή στην Παναγία αποτελεί για τους πιστούς της Ηπείρου, αλλά και για όλους τους χριστιανούς, μια συνηθέστατη πράξη λατρείας που λαμβάνει χώρα σε τακτά διαστήματα. Οι λέξεις μιας προσευχής προς την Παναγία μπορεί να αποτελούν συγκεκριμένα λόγια ή ύμνους που έχουν καθιερωθεί στη χριστιανική πίστη, όπως για παράδειγμα ο Ακάθιστος Ύμνος¹⁶, ή να αποτελούν μια αυθόρμητη λεκτική διατύπωση του ατόμου, καθημερινή πρακτική για τους κατοίκους της Ηπείρου.

3. Επίσημες εορτές

Μέχρι τον 4ο μ.Χ. αιώνα η Θεοτόκος δεν είχε δικές της εορτές. Στις αρχές του 5ου αιώνα σε μερικές εκκλησίες της Ανατολής και της Δύσης άρχισαν να την τιμούν με κάποια ειδική εορτή. Η Κοίμηση της Θεοτόκου καθιερώθηκε περί τα μέσα του 5ου αιώνα, τα γενέθλιά της στις αρχές του 7ου αιώνα, τα Εισόδια κατά τον 6ο αιώνα και ο Ευαγγελισμός γύρω στα μέσα του 6ου αιώνα. Στα 1854 η ρωμαιοκαθολική εκκλησία διακήρυξε ως δόγμα τη διδασκαλία περί «ασπίλου συλλήψεως της Θεοτόκου».

¹⁶ Ονομάζεται «Ακάθιστος», γιατί όταν τον ψάλλουν οι πιστοί βρίσκονται σε όρθια στάση. Ονομάζεται επίσης «Χαιρετισμοί», γιατί στον ύμνο αυτό κυριαρχεί η λέξη «χαιρε», καθώς χρησιμοποιείται συνολικά 158 φορές.

Αναπόσπαστο κομμάτι των εορτασμών προς τιμή της Παναγίας στην Ήπειρο αποτελούν, από τα παλιότερα χρόνια έως και σήμερα, τα πανηγύρια που λαμβάνουν χώρα στους προαύλιους χώρους των εκκλησιών ή στις κεντρικές πλατείες χωριών και πόλεων. «*Μαρία λεν την Παναγιά, Μαρία λεν και σένα...*», ακούγεται σε όλα τα ηπειρώτικα πανηγύρια. Αυτό αποδεικνύει ότι η μορφή της Παναγίας είναι απόλυτα συνυφασμένη και με τις διάφορες εκφάνσεις της κοινωνικής ζωής των Ηπειρωτών. Επίσης, την εορταστική λειτουργία συχνά ακολουθεί η λιτάνευση της εικόνας της Παναγίας στον προαύλιο χώρο του ναού, αλλά και πολλές φορές στους δρόμους της πόλης ή του χωριού, ώστε η ευλογία της Παναγίας να διαχυθεί σε κάθε σημείο του.

Οι πιο σημαντικές γιορτές της Παναγίας είναι:

α) Η Κοίμηση της Θεοτόκου στις 15 Αυγούστου. Πρόκειται για τη μεγαλύτερη γιορτή της Παναγίας και από τις μεγαλύτερες της χριστιανοσύνης. Γενικότερα στην Ήπειρο, όπου πλήθος εκκλησιών είναι αφιερωμένες στην Κοίμηση, ο επίσημος εορτασμός ακολουθείται σχεδόν σε κάθε περίπτωση από διήμερες ή τριήμερες εκδηλώσεις, στις οποίες παρίστανται πιστοί από όλον τον Ελλαδικό χώρο. Τη Θεία Λειτουργία ακολουθεί σε αρκετές περιοχές η λιτάνευση της εικόνας της Παναγίας, ενώ στο Θεοτοκίό, μοναστήρι της Άρτας, στον Εσπερινό, την παραμονή της γιορτής, οι μοναχές στολίζουν τον Επιτάφιο και ψάλλουν τα εγκώμια στην Παναγία. Λαμπρός ο εορτασμός της Κοίμησης και στο Μοναστήρι της Παναγίας Μολυβδοσκεπάστης του Ν. Ιωαννίνων, αλλά και σε κάθε ναό ή μοναστήρι αφιερωμένο στη χάρη της. Η Ολυμπία Σκαργιώτη θυμάται πώς γιόρταζαν τα παλιότερα χρόνια την Κοίμηση στην Παναγία την Πλακιώτισσα, η οποία, αν και αφιερωμένη στη Γέννηση, γιόρταζε και την Κοίμηση της Θεοτόκου: «...κάθε χρόνο όλο τον Δεκαπενταύγουστο γινόταν παράκληση και το πρωί λειτουργία. Οι προσκυνητές έρχονταν κατά δεκάδες στην Παναγία με τις κουβέρτες τους και τα νηστίσιμά τους [...] να μείνουν στη χάρη της για μια βραδιά, να λειτουργηθούν και να κοινωνήσουν. Το θεωρούσαν μεγάλη ευλογία. Θυμάμαι, ξεκινούσαμε πολύ νωρίς από το χωριό μας μικρά παιδιά και κάναμε ποδαρόδρομο σχεδόν δύο ώρες. [...] Μόλις μπαίναμε στο Μοναστήρι, τρέχαμε να πιάσουμε το βράδυ μια καλή θέση μέσα στην εκκλησία, όσο γίνεται πιο κοντά στη θαυματουργή εικόνα, γιατί πιστεύαμε πως, όσο πιο κοντά βρισκόμαστε, τόσο πιο πολλή ευλογία θα μας έδινε η ιερή μορφή της» [22].

β) Η Γέννηση της Θεοτόκου στις 8 Σεπτεμβρίου. Στη γέννηση της Θεοτόκου φαίνεται να είναι αφιερωμένες οι περισσότερες μονές της Ηπείρου μετά από την Κοίμηση. Μεγαλόπρεπα γιορτάζεται η Γέννηση της Θεοτόκου στην Ι.Μ. Κάτω Παναγιάς Άρτας, στην Παναγία τη Ροβέλιστα, στην Παναγία τη Λαμποβίτισσα στο Θεσπρωτικό Πρεβέζης, και σε άλλες μονές και εκκλησίες και ξωκλήσια της Ηπείρου. Η γιορτή αυτή, όπως και η Κοίμηση, ακολουθείται στις περισσότερες περιπτώσεις από διήμερες ή τριήμερες εορταστικές εκδηλώσεις και πανηγύρια, τα οποία και συγκεντρώνουν πλήθη πιστών. Πολύ μεγάλο ήταν στο παρελθόν το πανηγύρι στην Παναγία τη Χρυσοσπηλιώτισσα, αλλά και στην Παναγία την Πλακιώτισσα. «*Τα παλαιότερα χρόνια, την ημέρα της γιορτής της (ενν. της Πλακιώτισσας) γινόταν μεγάλο πανηγύρι που κρατούσε δύο ημέρες [...] Μετά τη λειτουργία οι προσκυνητές έστηναν χορό και γλεντούσαν*» [22].

γ) Ο Ευαγγελισμός της Θεοτόκου στις 25 Μαρτίου. Συμπίπτει με μια από τις δύο μεγαλύτερες γιορτές του έθνους μας, την έναρξη της ελληνικής επανάστασης του 1821. Με ιδιαίτερη λαμπρότητα γιορτάζεται η μέρα αυτή στην Άρτα, στο ναό της Παρηγορήτριας, όπου πλήθος πιστών προσέρχεται για να προσκυνήσει την παλιά εικόνα της Παναγίας, η οποία τοποθετείται στολισμένη στο κέντρο του κυρίως ναού. Μεγάλη είναι η προσέλευση των αυτή τη μέρα και στην Ι. Μ. Ευαγγελιστρίας στα Άνω Πεδινά Ιωαννίνων.

δ) Τα Εισόδια της Θεοτόκου γιορτάζονται στις 21 Νοεμβρίου. Πρόκειται επίσης για γιορτή της Παναγίας που σε κάποιες περιοχές, ιδίως στα Τζουμέρκα, συνοδεύεται από

πανηγύρι με τη συμμετοχή πλήθους πιστών. Είναι γνωστή και ως γιορτή της Παναγίας της Πολυσοπορίτισσας.

ε) Ζωοδόχος Πηγή, την Παρασκευή του Πάσχα (κινητή γιορτή). Στην Οδηγήτρια της Άρτα που γιορτάζει αυτή την ημέρα μεταφέρεται από το Μοναστήρι της Κάτω Παναγιάς, όπου φυλάσσεται, η ομώνυμη θαυματουργή εικόνα της Ζωοδόχου Πηγής.

στ) Κατάθεση της Τιμίας Εσθήτας, στις 2 Ιουλίου. Η Παναγία της Βλαχέρνας στο ομώνυμο χωριό της Άρτας γιορτάζει την ημέρα αυτή.

ζ) Τα εννιάμερα της Παναγίας στις 23 Αυγούστου. Η Μονή Σέλτσου, παρόλο που είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου, γιορτάζει πανηγυρικά στις 23 Αυγούστου, όπως και η Παναγία η Προυσιώτισσα στο Γραικικό Άρτας, τη λειτουργία της οποίας ακολουθεί πανηγύρι, στο οποίο συγκεντρώνεται πλήθος κόσμου από τα γύρω χωριά των Τζουμέρκων.

η) Η γιορτή της Αγίας Σκέπης, στις 28 Οκτωβρίου. Πρόκειται για τη λατρεία της Παναγίας ως προστάτιδας του έθνους.

4. Ύμνοι, ψαλμοί, κοντάκια, εγκώμια

Για την Παναγία έχουν συντεθεί πολλοί ψαλμοί, ύμνοι και εγκώμια. Σημαντικό στο σημείο αυτό είναι να πούμε ότι σε αρκετές περιπτώσεις μοναστηριών της Ηπείρου, λυρικοί στίχοι συντίθεται για να τιμήσουν την Παναγία με τη συγκεκριμένη ιδιότητα που σε κάθε περίπτωση της αποδίδεται. Χαρακτηριστικό παράδειγμα αποτελούν τα εγκώμια που ψάλλονται στο Θεοτοκίό Άρτας, τα οποία περιέχουν όλο το δόγμα της Ορθοδοξίας για την Παναγία, καθώς και ο παρακλητικός κανόνας στην Παναγία Ροβέλιστα. Ιδίως, όμως, την ημέρα της γιορτής της, μέσα σε ατμόσφαιρα κατανοητική, η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας στολίζεται από τις μοναχές, πλήθος κόσμου συρρέει να προσκυνήσει και η εορταστική ακολουθία εμπλουτίζεται με εγκώμια στην Υπεραγία Θεοτόκο, την αποκαλούμενη Ροβέλιστα, που ψάλλονται από τις μελωδικές φωνές των μοναχών, προσφέροντας στους επισκέπτες μια ανεπανάληπτη εμπειρία:

«Σπευσον βοηθησαι
εν καιροις χαλεποις
τους απαύστως εκζητούντας την χάριν σου,
θαυματόβρυτε, Ροβέλιστα σεμνή»

...

«Ποταμούς θαυμάτων
η εικόν σου, σεμνή,
αναβλύζει, Παναγία Ροβέλιστα,
τοίς προστρέχουσι τη μάνδρα σου πιστοίς» [28].

5. Τάμα, προσκύνημα, νηστεία

Το προσκύνημα της ιερής εικόνας, συνήθως σε στάση γονατιστή, αποτελεί ίσως τον πιο συνηθισμένο τρόπο παρακλήσεως των πιστών για μεσιτεία προς την Παναγία. Την ημέρα της γιορτής της η ιερή εικόνα τοποθετείται στο κέντρο του ναού, εφόσον πρώτα έχει στολιστεί από τους πιστούς και πλήθος πιστών προσέρχονται στο ναό για να την προσκυνήσουν.

Η νηστεία, επίσης, αποτελεί καθιερωμένη πρακτική πριν από μία μεγάλη χριστιανική γιορτή.

Τα τάματα, υλικά και άυλα, αποτελούν συνήθη τακτική των πιστών στην Ήπειρο, αλλά και σε όλο το χριστιανικό κόσμο. Συνήθως οι πιστοί παρακαλώντας για τη μεσιτεία της Παναγίας, τάζουν κάποιο αγαπημένο τους προσωπικό αντικείμενο ή ακόμη και μια

μεγάλη λαμπάδα ή ένα μικρό κερί. Σε πολλούς ναούς και μοναστήρια της Άρτας η εικόνα της Παναγίας σχεδόν καλύπτεται από τα υλικά τάματα των πιστών.

**Παναγία Γερόντισσα στολισμένη με τάματα των πιστών,
από την Ι. Μ. Κάτω Παναγιάς Άρτας**

**Μικρά τάματα, δείγματα απεριόριστης αγάπης και πίστης στην Παναγία,
από την Ι. Μ. Κάτω Παναγιάς Άρτας**

Έναν διαδεδομένο τρόπο εκδήλωσης της πίστης και των Ηπειρωτών αποτελεί το «τάξιμο» των παιδιών στην Παναγία. Ορισμένες φορές η συνήθεια αυτή «υποκινείται» από το φόβο κατά τη διάρκεια μιας δύσκολης κήσης. Το βάρος της σωτηρίας του νεογέννητου παιδιού αναλαμβάνει να σηκώσει η Παναγία που ως μητέρα και κείνη γνώρισε τον υπέρτατο πόνο της απώλειας του παιδιού της. Ένας άλλος τρόπος εκδήλωσης της πίστης στην Παναγία στην περιοχή μας, που δεν απαντάται σε όλες τις περιοχές της Ελλάδας, είναι, σύμφωνα με τη μαρτυρία του πρεσβύτερου Δημητρίου Αθανασίου, η μετάβαση στα μοναστήρια με τα πόδια. Μάλιστα, η μετάβαση αυτή γίνεται αρκετές φορές, και κατά κύριο λόγο από τις γυναίκες, με γυμνά πόδια και ύστερα από αρκετές μέρες νηστείας.

6. Αγιολογικά Τοπωνύμια

Η ονοματοθεσία τοποθεσιών αποτελεί ένα ακόμα πεδίο όπου διαφαιίνεται και εκδηλώνεται η αγάπη των πιστών της περιοχής για το πρόσωπο της Παναγίας. Το τοπωνύμιο που απαντάται συχνότερα είναι το Παναγιά, αλλά δεν είναι σπάνια και τοπωνύμια που αναφέρονται σε κάποια ιδιότητα της Παναγίας. Ελεούσα, Βλαχέρνα, Φανερωμένη, Παντάνασσα, Παναγία, Παναγιά και Μεγαλόχαρη είναι τοπωνύμια που απαντώνται στο Ν. Άρτας, Ζωοδόχος και Θεοτόκος στο Ν. Ιωαννίνων, Παραμυθιά, Κυρά-Παναγιά και Φανερωμένη στο Ν. Θεσπρωτίας, Παναγία και Αγία Φανερωμένη στο Ν. Πρεβέζης.

7. Ανέγερση ναών και μοναστηριών

Ένας από τους σπουδαιότερους και πιο αγαπητούς τρόπους λατρείας της Παναγίας είναι η ανέγερση ναών και μοναστηριών, καθώς και πολυάριθμων ξωκλησιών, διάσπαρτων σε όλα τα μέρη της Ηπείρου, αφιερωμένων στη χάρη της. Ακόμη και στα πιο απομακρυσμένα χωριά των βουνών της Ηπείρου υπάρχουν μικροί και μεγάλοι ναοί και μοναστήρια αφιερωμένα στην Παναγία, πολλά από τα οποία φέρουν και μεγάλη ιστορική και αρχαιολογική αξία.

Σύμφωνα με το υλικό που συγκεντρώσαμε και με τη βοήθεια και του πρεσβύτερου Δημητρίου Αθανασίου, ο συνολικός αριθμός των μονών (ενεργών ή διαλυμένων σήμερα) των αφιερωμένων στην Παναγία στην Ήπειρο ανέρχεται στις 108, τη στιγμή που ο συνολικός αριθμός των μονών της Ηπείρου είναι 274, δηλαδή ποσοστό 39% αφιερώνεται στην Παναγία. Σε μια περιοχή αραιοκατοικημένη, μόλις 336.392 μόνιμων κατοίκων, το σύνολο των μοναστηριακών και ενοριακών ναών ανεξαρτήτως αγίου στον οποίο είναι αφιερωμένο ανέρχεται σε 992, και από αυτούς οι 297, ποσοστό 30%, δηλαδή 1 ναός ανά 1132,6 άτομα, έχει αφιερωθεί σε κάποια από τις μεγάλες γιορτές της Παναγίας, με αυτές της Κοίμησης και της Γέννησης να αποτελούν τη συντριπτική πλειονότητα.

Τις σπουδαιότερες αφορμές για την ανέγερση ενός ναού ή μιας μονής συνιστούν στην Ήπειρο ο θαυμαστός τρόπος εύρεσης κάποιας εικόνας της Παναγίας ή η εμφάνιση της ίδιας με κάποιο θαυμαστό τρόπο, ή συνηθέστερα, απλά η ανάγκη για “στέγαση” της πίστης των ανθρώπων της περιοχής και της έκφρασης της ευγνωμοσύνης τους προς το πρόσωπό της.

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΤΟΥ ΘΑΥΜΑΤΟΣ

Μοναστήρια & ναοί στην ήπειρο η ανέγερση των οποίων οφείλεται σε θαυμαστή εμφάνιση της Παναγίας ή στην εύρεση θαυματουργής εικόνας

Νομός Θεσπρωτίας

Ι. Μ. ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΓΗΡΟΜΕΡΙΟΥ

Σε θαύμα οφείλεται η ανέγερση της Ιεράς Μονής Κοιμήσεως της Θεοτόκου Γηρομερίου, η οποία είναι κτισμένη σε ένα πραγματικά ειδυλλιακό τοπίο στο ομώνυμο χωριό των Φιλιτών, στο όρος Φαρμακοβούνι της Θεσπρωτίας [20].

Κτήτορας της μονής υπήρξε ο Όσιος Νείλος ο Εριχώτης. Λόγω της φήμης του οι κάτοικοι της Θεσπρωτίας τον παρακάλεσαν να μεταβεί στην περιοχή τους. Ο Όσιος Νείλος, 80 χρονών τότε, αποδέχτηκε την πρόσκλησή τους και εγκαταστάθηκε αρχικά σε παλαιό ασκητήριο απέναντι από τη σημερινή τοποθεσία του μοναστηριού. Με την προσέλευση και άλλων μοναχών στην περιοχή σχηματίστηκε γρήγορα μια μικρή αδελφότητα.

Οι μοναχοί από το ασκητήριο για πολλές μέρες παρατηρούσαν ένα φως να λάμπει στο απέναντι βουνό. Παρακινημένοι από αυτό μετέβησαν στο σημείο και βρέθηκαν μπροστά στην εικόνα της Παναγίας της Οδηγήτριας απ' όπου και πήγαζε το φως. Οι μοναχοί κατάλαβαν πως ήταν θέλημα της Παναγίας να ανεγείρουν εκεί ένα μοναστήρι. Η εικόνα της Παναγίας τοποθετήθηκε στο καθολικό της μονής σε ξυλόγλυπτο προσκυνητάρι.

Σημαντική για την πρωτοτυπία της, αλλά και την παλαιότητά της, είναι η τοιχογραφία του καθολικού που εικονίζει τον Ευαγγελιστή Λουκά να φιλοτεχνεί την εικόνα της Παναγίας.

Σημαντική υπήρξε η εθνική προσφορά της Μονής Γηρομερίου κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης και της Εθνικής Αντίστασης. Αποτέλεσε κέντρο εξόρμησης, αλλά και καταφύγιο των αγωνιζόμενων Ελλήνων. Η κοινωνική προσφορά του μοναστηριού είναι επίσης αξιόλογη. Εδώ λειτούργησε κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας κρυφό σχολειό, η αίθουσα του οποίου σώζεται μέχρι σήμερα, ενώ μαρτυρείται πως στις 16 Απριλίου του 1775 μίλησε εκεί ο εθνεγέρτης Πατέρας Κοσμάς σε συγκέντρωση 11.000 ατόμων.

Ένα από τα λίγα ενεργά μοναστήρια της Ηπείρου, εντυπωσιακά ανακαινισμένη, λειτουργεί σήμερα κάτω από τους κανόνες του μοναστηριακού βίου και δέχεται προσκυνητές καθημερινά από την ανατολή έως τη δύση του ηλίου.

Νομός Ιωαννίνων

Ι. Μ. ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΝΤΟΥΡΑΧΑΝΗ

Στην Αμφιθέα Ιωαννίνων, στις όχθες της λίμνης Παμβώτιδας, είναι κτισμένο το μοναστήρι της Παναγίας Ντουραχάνη. Η ανέγερση του μοναστηριού οφείλεται σε θαύμα που έλαβε χώρα το 1434, τέσσερα χρόνια μετά την οριστική υποταγή των Ιωαννίνων στους Τούρκους το 1430. Εκείνη την εποχή ο Ντουραχάν πασάς, Μπέης της Ρούμελης, ήρθε στην Ήπειρο για να καταστείλει μια τοπική ανταρσία. Ήταν χειμώνας και μάλιστα πολύ βαρύς και το χιόνι είχε σκεπάσει την περιοχή. Ο Ντουραχάν πασάς έφτασε στις ανατολικές όχθες της λίμνης, η οποία είχε παγώσει και χωρίς να το αντιληφθεί πέρασε μαζί με όλο το στρατό του πάνω από τη λίμνη φτάνοντας στην απέναντι όχθη. Όταν πληροφορήθηκε τον κίνδυνο που διέτρεξε ο ίδιος αλλά και το στράτευμά του, απέδωσε τη σωτηρία του σε κάποιο θαύμα της Παναγίας καθώς στο σημείο απ' όπου διαπεραιώθηκε βρισκόταν ένα εικονοστάσι της Παναγίας. Ο Ντουραχάν πασάς αλλαξοπίστησε και για να δείξει την ευγνωμοσύνη του στην Παναγία ίδρυσε στη θέση εκείνη την ομώνυμη Μονή, την Παναγία Ντουραχάνη [21].

Σήμερα η μονή συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των πιστών της περιοχής. Στο χώρο της φιλοξενείται ορφανοτροφείο, το οποίο και βρίσκεται κάτω από την επίβλεψη του ιερέα της μονής. Το κοινωνικό έργο που επιτελείται εκεί είναι πράγματι αξιόλογο.

I. Μ. ΤΣΟΥΚΑΣ

Η Μονή Τσούκας, κοντά στο χωριό Ελληνικό Ιωαννίνων, χτίστηκε το 1190 σε υψόμετρο 760 μέτρων στο χείλος γκρεμού με θέα στη χαράδρα του Αράχθου. Η ίδρυση της οφείλεται σε θαύμα της ιερής εικόνας της Παναγίας που έως και σήμερα κοσμεί το εσωτερικό του ναού του μοναστηριού. Σύμφωνα, λοιπόν, με την παράδοση στο βράχο Τσούκα βρέθηκε η θαυματουργή εικόνα της Παναγίας. Οι κάτοικοι, θέλοντας να προστατεύσουν την εικόνα, έχτισαν σε κοντινή απόσταση ένα μικρό ξωκλήσι και την τοποθέτησαν στο εσωτερικό του. Την επόμενη μέρα, όμως, η εικόνα πήγε ξανά και στάθηκε στο ίδιο σημείο πάνω στο βράχο. Αυτό εκλήφθηκε ως θαύμα και έτσι ανεγέρθηκε το μεγάλο μοναστήρι ακριβώς πάνω από τον τόπο όπου στάθηκε η εικόνα. Πήρε το όνομά της από την κορυφή ενός λόφου που είναι χτισμένη, καθώς «Τσιούκα Ανάλτα» στα βλάχικα σημαίνει «υψηλή κορυφή».

Κατά τη διάρκεια όλων των εθνικών αγώνων υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα καταφύγια των επαναστατημένων Ελλήνων της περιοχής.

Σήμερα αποτελεί το μεγαλύτερο προσκόνημα του νομού Ιωαννίνων και γιορτάζει στις 8 Σεπτεμβρίου τη Γέννηση της Θεοτόκου.

I. Μ. ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΠΛΑΚΙΩΤΙΣΣΑΣ

Στα σύνορα των Νομών Άρτας και Ιωαννίνων, ανάμεσα στα δυο βουνά Τζουμέρκα και Ξεροβούνι, στην άκρη του συνοικισμού Πλάκα, βρίσκεται το ιστορικό Μοναστήρι της Παναγίας της Πλάκας ή Πλακιώτισσας. Εκεί φιλοξενούνταν εικόνα της Παναγίας, τα θαύματα της οποίας είχαν καταστήσει το μοναστήρι σημαντικό πόλο έλξης για τους πιστούς της ευρύτερης περιοχής των Τζουμέρκων.

Το πρώτο θαύμα [22], το οποίο μαρτυρείται και στο οποίο οφείλεται η ονομασία Πλακιώτισσα, συνέβη όταν το μοναστήρι, στο οποίο κατοικούσαν αρκετοί μοναχοί, ήταν πολύ πλούσιο και είχε στην κατοχή του μεγάλα κοπάδια γιδοπροβάτων, τα οποία οι βοσκοί του μοναστηριού συνήθιζαν να πηγαίνουν για βοσκή στην απέναντι πλαγιά του Ξεροβουνιού, προκαλώντας έτσι την αντίδραση των εκεί κατοίκων, οι οποίοι, καθώς ήθελαν στο δάσος της περιοχής τους να βόσκουν μόνο τα δικά τους ζώα, αποφάσισαν να διώξουν τα ζώα της Παναγίας από το δάσος. Μια ομάδα, λοιπόν, ανέβηκε στο δάσος και έδιωξε με βίαιο τρόπο τους βοσκούς και τα ζώα. Οι βοσκοί επέστρεψαν στο μοναστήρι, διηγήθηκαν στον ηγούμενο το πάθημά τους, και εκείνος, αφού μπήκε στην εκκλησία της Παναγίας, σήκωσε τη θαυματουργή εικόνα της από το εικονοστάσι, την έβγαλε έξω, στάθηκε κοντά σε ένα γέρικο δέντρο που είχε ένα μεγάλο κοίλωμα (κουφάλα) και κοιτάζοντας απέναντι στην πλαγιά, όπου έγινε το κακό είπε: «*Παναγία μου, δεξ το κακό που σου έκαναν*». Ύστερα έβαλε την ιερή εικόνα μέσα στο κοίλωμα και, αφού το έφραξε με ένα κλαδί, είπε στην Παναγία: «*Παναγία μου, δεν θα σε βγάλω από εδώ, αν δεν κάνεις το θαύμα σου*». Σε λίγο ένα μικρό σύννεφο εμφανίστηκε ακριβώς πάνω από το δάσος, όπου έβοσκαν τα γιδοπρόβατα της Παναγίας, μεγάλωσε, μαύρισε και άρχισε να ρίχνει για ώρα τόσο δυνατή βροχή, ώσπου κάποια στιγμή ακούγεται μια μεγάλη βουή. Από το πολύ νερό το δάσος κόπηκε και άρχισε να κατεβαίνει προς τα κάτω. Όταν σταμάτησε η βροχή, βγήκαν οι μοναχοί της Μονής να δουν τι έγινε. Στο μέρος όπου πρώτα υπήρχε το πανέμορφο δάσος, τώρα φάνηκε μια τεράστια πλάκα άσπρη και καθαρή σαν γυαλί. Ο ηγούμενος βλέποντας το θαύμα έβγαλε την εικόνα από την κρυψώνα και την τοποθέτησε ξανά στο εικονοστάσι.

Από τότε το μέρος ονομάστηκε «Πλάκα», ο συνοικισμός και αυτός «Πλάκα» και η Παναγία πήρε το όνομα «Παναγία Πλακιώτισσα».

Στα πιο πρόσφατα χρόνια ιερόσυλοι μπήκαν στο μοναστήρι, άρπαξαν την ιερή εικόνα και διάφορα άλλα κειμήλια. Ύστερα από καιρό η εικόνα βρέθηκε, αλλά δεν τοποθετήθηκε στο μοναστήρι για λόγους ασφαλείας.

Τα παλαιότερα χρόνια την ημέρα της γιορτής της γινόταν μεγάλο πανηγύρι. Σήμερα το μοναστήρι δεν είναι ενεργό και έχει χάσει την παλιά του δόξα.

Νομός Άρτας

I. ΜΟΝΗ ΧΡΥΣΟΣΠΗΛΙΩΤΙΣΣΑΣ

Κοντά το χωριό Γουργιανά των Τζουμέρκων, σε μια δυσπρόσιτη, αλλά ιδιαίτερα επιβλητική τοποθεσία που μάλλον θεωρούνταν ιερή και από την αρχαία εποχή [24] , βρίσκεται η Μονή Παναγίας Χρυσοσπηλιώτισσας [26].

Η Χρυσοσπηλιώτισσα παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον, καθώς είναι μνημείο γραφικό, αλλά και σημαντικό από άποψη τυπολογίας. Από το αρχικό μοναστηριακό συγκρότημα σώζεται σήμερα μόνο ο ναός, που είναι αφιερωμένος στη Γέννηση της Θεοτόκου και κτίστηκε τον 11ο αιώνα [9], τη σημερινή του μορφή, όμως, την πήρε με την ανακαίνιση που έγινε στο μνημείο το 1663, όπως μας πληροφορεί ενεπίγραφη πλάκα εντοιχισμένη στην κόγχη του νότιου τοίχου.

Σε μικρή απόσταση από το ιερό υπάρχει η σπηλιά, στην οποία βρέθηκε η εικόνα της Παναγίας. Η εύρεσή της συνιστά και το θαύμα, το οποίο συντέλεσε στη δημιουργία της μονής. *«Σε κάποια περίπτωση διωγμού, οι κάτοικοι της περιοχής Γουργιανών Γραικικού κρύψαν μέσα στη δυσκολόφαντη σπηλιά Ζωγράφου την εικόνα της Παναγίας για να τη σώσουν. Όταν βρέθηκε τυχαία, ύστερα από πολλά χρόνια, οι απόγονοί τους χτίσαν το Μοναστήρι εκεί κοντά και το αφιέρωσαν στην Παναγία τη Σπηλιώτισσα. Σήμερα η εικόνα βρίσκεται, για ασφάλεια, στο «Μέγα Σπήλαιο», γιατί θεωρείται ένα από τα 5 έργα του Αποστόλου Λουκά και την ονομάζουν «Μεγαλοσπηλιώτισσα». Ο επιδρομέας δεν ήταν εύκολο να ανακαλύψει την είσοδο του σπηλαίου, που ήταν μικρή τρύπα σκεπασμένη με πουρνάρια, γι' αυτό χρησιμοποιήθηκε από τους τριγύρω κατοίκους σαν ασφαλές καταφύγιο...»* [25]. Στη σπηλιά αυτή, λοιπόν, βρήκε την ιστορική εικόνα, άγνωστο πότε, ένας βοσκός (κατ' άλλους μια ομάδα βοσκών) από το χωριό Πλατανούσσα που βρίσκεται στο ακριβώς απέναντι βουνό. Σύμφωνα με την παράδοση¹⁷, για αρκετό διάστημα οι βοσκοί από την Πλατανούσσα αντίκριζαν ένα περίεργο φως να φέγγει κατά τη διάρκεια της νύχτας στο σημείο που βρισκόταν κρυμμένη η εικόνα και η περιέργεια τους οδήγησε στην ανακάλυψή της. Στο μέρος αυτό κτίστηκε μικρός ναός που στη συνέχεια επεκτάθηκε και έγινε μοναστήρι.

Η σχετική με την ίδρυση του ναού παράδοση είχε απαθανατιστεί στη φορητή εικόνα που κοσμούσε, σύμφωνα με τις πηγές, το ναό και βρισκόταν στο εξαιρετικής τέχνης ξυλόγλυπτο τέμπλο. Επρόκειτο για την εικόνα της Γέννησης της Θεοτόκου του 1831, για την οποία ο Ακαδημαϊκός Π. Βοκοτόπουλος [27] έγραφε ότι ήταν *κατώτερης τέχνης από τις υπόλοιπες δεσποτικές εικόνες του τέμπλου*, η προσκόνισή της, όμως, ήταν ένας από τους σημαντικότερους λόγους που οδηγούσαν τους πιστούς στο δυσκολοπρόσιτο μοναστήρι. Σήμερα το εξαιρετικής τέχνης ξυλόγλυπτο τέμπλο «φιλοξενεί» εικόνες φιλοτεχνημένες τα τελευταία χρόνια.

Ως τις μέρες μας οι πιστοί της αποδίδουν ένα πλήθος θαυμάτων, σε αυτή προστρέχουν για να προσευχηθούν σε κάθε δύσκολη στιγμή, σε αυτή πιστεύουν με όλη τη δύναμη της ψυχής τους.

¹⁷ Η παράδοση αυτή είναι ευρέως διαδεδομένη στην περιοχή των Τζουμέρκων και μας τη διηγήθηκαν πολλοί κάτοικοι της περιοχής κατά την επίσκεψή μας στη Μονή

I. Μ. ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΡΟΒΕΛΙΣΤΑΣ

Σε θαύμα αποδίδεται η ίδρυση της Μονής της Παναγίας της Ροβέλιστας [28], η οποία βρίσκεται σε απόσταση 30 περίπου χιλιομέτρων από την πόλη της Άρτας, στην περιοχή των Ραδοβυζίων. Η ανέγερση του μοναστηριού συνδέεται άμεσα με τη θαυματουργή εικόνα, η οποία φυλάσσεται στο εσωτερικό του κεντρικού ναού του μοναστηριού.

Το 1096 και σε κοντινή απόσταση από το σημείο που σήμερα δεσπόζει η επιβλητική μονή, ο Γεώργιος Κωστούλας, κάτοικος του χωριού Βελεντζικό, ίδρυσε μικρό ιδιωτικό ναό, βυζαντινού ρυθμού, αφιερωμένο στα Εισόδια της Θεοτόκου. Δίπλα έκτισε και δύο μικρά κελιά για να φιλοξενούν τους ιερείς που πήγαιναν εκεί για να λειτουργήσουν.

Την ίδια περίπου εποχή πέρασε από την περιοχή κάποιος Αρχιμανδρίτης Αμβρόσιος ο οποίος φιλοξενήθηκε στο ναό. Μαζί του είχε και μια εικόνα της Παναγίας, μετρίου μεγέθους (0,27 x 0,32 m). Η εικόνα λέγεται ότι προερχόταν από τη Μόσχα και ανάδιδε μόνιμα μια απίστευτη ευωδία και έτσι την αποκαλούν έως και σήμερα «Παναγία Μοσχοβίτισσα». Κατά τη διάρκεια της παραμονής του Αμβρόσιου εκεί, η εικόνα τοποθετήθηκε σε θρόνο στο εσωτερικό του μικρού ναού.

Κάποιο πρωινό ο Αμβρόσιος, μπαίνοντας στο ναό για την καθιερωμένη προσευχή του, αντιλήφθηκε πως η εικόνα έλειπε. Για τα επόμενα βράδια βοσκοί της περιοχής έβλεπαν φως να έρχεται από το σημείο που σήμερα βρίσκεται το μοναστήρι, αλλά επειδή η περιοχή καλύπτεται από πυκνότατο δάσος, δεν μπορούσαν να το εντοπίσουν. Ένα βράδυ κάποιος από τους βοσκούς παρατήρησε προσεκτικά το φως και τοποθέτησε την γκλίτσα του με τέτοιο τρόπο πάνω σε ένα δέντρο ώστε να δείχνει προς το σημείο απ' όπου ερχόταν το φως. Το επόμενο πρωί κατευθύνθηκε προς τα εκεί και βρήκε την εικόνα μέσα στα βάτα. Ειδοποίησε τον πατέρα Αμβρόσιο και έτσι η εικόνα επέστρεψε στο θρόνο της.

Την επόμενη μέρα, όμως, η εικόνα έλειπε ξανά. Ο Αμβρόσιος, σίγουρος πως η εικόνα με θαυματουργό τρόπο είχε μεταβεί ξανά στο ίδιο σημείο, πήγε να την παραλάβει. Και πράγματι έτσι ήταν. Καθώς γυρνούσε στο ναό κρατώντας την εικόνα, συνάντησε έναν χωρικό που τον ρώτησε: «*Τη βρήκες, πάτερ Αμβρόσιε, την εικόνα;*». Εκείνος του απάντησε: «*Ναι, εκεί κάτω ήταν*». Τότε ο χωρικός στην τοπική διάλεκτο τον ρώτησε: «*Τι θέλει, πάτερ, η εικόνα και ροβολάει εκεί κάτω;*» Από τη φράση αυτή η αγία εικόνα ονομάστηκε «Ροβέλιστα». Σύμφωνα, όμως, με μία άλλη εκδοχή ονομάστηκε έτσι από το όνομα «Ρόβελ» του νεαρού βοσκού που πρώτος εντόπισε το σημείο στο οποίο είχε μεταβεί η εικόνα.

Στο σημείο όπου κατέφευγε η εικόνα της Παναγίας, ιδρύθηκε μικρός ναός με κελιά και εκεί εγκαταστάθηκε η θαυματουργή εικόνα, καθώς και ο Αμβρόσιος, μέχρι το θάνατό του.

Στη μονή ιδρύθηκε Ιερατική σχολή, η οποία κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας λειτούργησε ως Κρυφό Σχολειό. Η φιλανθρωπία έγινε μία από τις κύριες ενασχολήσεις των μοναχών. Καταστράφηκε, όμως, ολοσχερώς κατά τη διάρκεια επανάστασης εναντίον των Τούρκων κατακτητών στα 1854 αλλά χάρη στην προνοητικότητα του τότε ηγούμενου Άνθιμου τα σημαντικότερα κειμήλια της μονής σώθηκαν και ανάμεσά τους και η εικόνα της Παναγίας, την οποία είχε κρύψει σε κοντινό σπήλαιο που ονομάστηκε για το λόγο αυτό «Σπήλαιο της Παναγιάς». Το μοναστήρι ξανακτίστηκε εκ θεμελίων χάρη στη φροντίδα του Άνθιμου και τη στήριξη των πιστών.

Στο Β' Παγκόσμιο πόλεμο βοήθησε τον πεινασμένο και δυστοχισμένο πληθυσμό της ευρύτερης περιοχής και σε αυτό συναντήθηκαν οι Ναπολέοντας Ζέρβα και Άρης Βελουχιώτη και ανήγγειλαν την κοινή τους δράση. Τους επόμενους χρόνους του εμφύλιου σπαραγμού, το μοναστήρι καταστράφηκε και ερήμωσε εντελώς. Αναστηλώθηκε, όμως, για δεύτερη φορά από τον ιερομόναχο Μητροφάνη Μιτσιλή με τη βοήθεια της αυταδέλφης του

Ανδριανής, μετέπειτα ηγουμένης του μοναστηριού. Με βασιλικό διάταγμα, το 1963, το μοναστήρι μετατράπηκε σε γυναικείο και έτσι διατηρείται έως σήμερα.

Η θαυματοργή εικόνα βρίσκεται τοποθετημένη στο θρόνο της σε περίοπτη θέση στο εσωτερικό του ναού. Η εικόνα, που αναδίδει αέναα την ευωδία της, απεικονίζει την Παναγία στον τύπο της δεξιοκρατούσας Γλυκοφιλούσας, ρωσικής τεχνοτροπίας κατά την εικόνα του Vladimir. Με απεριόριστη τρυφερότητα η Θεοτόκος ακουμπά το μάγουλό της στο πρόσωπο του Χριστού. Φέρει ασημένια επένδυση, αφήνοντας ακάλυπτα τα πρόσωπα του Χριστού και της Παναγίας. Το πλαίσιο, σε μορφή τριπτύχου, παριστάνει τους Αποστόλους Πέτρο και Παύλο. Και η επένδυση του πλαισίου, όπως και της κυρίας εικόνας, είναι δουλεμένη από καθαρό ασήμι, ώστε το σύνολο να αποτελεί αριστούργημα αργυροχοΐας.

Ιδιαίτερα εντυπωσιακή είναι η προσέλευση των πιστών την ημέρα της γιορτής της Μονής στις 8 Σεπτεμβρίου (στις 21 Νοεμβρίου, στα Εισόδια της Θεοτόκου, γιορτάζει το παρεκκλήσι της «Κόκκινης Εκκλησίας»).

I. Μ. ΣΕΛΤΣΟΥ

Μετόχι της μονής Ροβέλιστας, το ιστορικό μοναστήρι του Σέλτσου βρίσκεται σκαρφαλωμένο στο πλάτωμα ενός απόκρημνου βράχου που υψώνεται σχεδόν κατακόρυφα πάνω από τον Αχελώο ποταμό κοντά στο χωριό Πηγές του Νομού Άρτας.

Η Μονή Σέλτσου οφείλει τη φήμη της κυρίως στην ιστορική μάχη που έγινε στην περιοχή της τον Απρίλιο του 1804 μεταξύ των στρατευμάτων του Αλή Πασά και των Σουλιωτών, μάχη που ανέδειξε το Σέλτσο σε νέο Ζάλογγο, καθώς ένας μεγάλος αριθμός γυναικόπαιδων έπεσε σε γκρεμό 300 μέτρων αφήνοντας τα κορμιά τους στον ποταμό Αχελώο προκειμένου να μην πέσουν στα χέρια των εχθρών [30].

Ο ναός ιδρύθηκε το 1697 σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή στο υπέρθυρο της θύρας που οδηγεί από τον κυρίως ναό στο νάρθηκα. Επίσης, στον κυρίως ναό υπάρχει ολόσωμη απεικόνιση των κτητόρων της Μονής που συνοδεύεται από επιγραφές. Ανάμεσα στους κτήτορες του ναού ξεχώριζαν οι καπεταναίοι της Άρτας Νίκος και Αποστόλης.

Η παράδοση αναφέρει ότι τα δύο αυτά αδέρφια, ξακουστοί κλέφτες της περιοχής, κυνηγημένοι από τους Τούρκους, βρήκαν καταφύγιο στα απόκρημνα βράχια της περιοχής και έκαναν επιδρομές στα γύρω τουρκοκρατούμενα χωριά μαζεύοντας έτσι πλούτο. Τα βράδια για προστασία φύλαγαν σκοπιά εναλλάξ. Ένα βράδυ ο καπετάν Νικόλας είδε ένα φως λίγο πιο πέρα που τρεμόσβηνε σαν καντήλι. Μη ξέροντας πού να το αποδώσει, πυροβόλησε ξυπνώντας έτσι και τον καπετάν Αποστόλη, ο οποίος με τη σειρά του πυροβόλησε χωρίς να πετύχει το φως. Καταλαβαίνοντας ότι δεν επρόκειτο για εχθρό, πλησίασαν. Ο καπετάν Αποστόλης έφτασε δέκα μέτρα πριν από το φως και τότε έκανε το σταυρό του και είπε: «Μεγάλο *ας* είναι το όνομά σου, Μάνα του Χριστού μας...» και γυρίζοντας στον αδερφό του τού είπε: «*η Παναγιά φανερώθηκε σε μας τους τόσο αμαρτωλούς. Αυτό είναι μεγάλη τιμή. Πρέπει να την τιμήσουμε και μείς όσο μπορούμε*» [31]. Και έτσι αποφάσισαν να χτίσουν ένα μοναστήρι στο όνομά της στο σημείο όπου φανερώθηκε το φως.

Όσον αφορά την ονομασία «Σέλτσου», έχουν δοθεί δύο εκδοχές: η πρώτη δίνεται στην ιστοριογραφία του Ναπ. Οικονόμου ως εξής: «*Το Σέλτσο τ' ονομάσανε γιατί ο Αχμέτ Σέλτσος δεν πήρε χρήματα για να δώσει τον τόπο και βοήθησε να πάρουν* (ενν. οι καπεταναίοι της Άρτας Νίκος και Αποστόλης) *άδεια απ' τον βεζύρη των Γιαννίνων, για να το χτίσουν*». Η δεύτερη εκδοχή δόθηκε από τον Καθηγητή Ηλία Μπάκο, σύμφωνα με τον οποίο το ολαβικής προέλευσης τοπωνύμιο «Σέλτσος» οφείλεται στη διέλευση και εγκατάσταση των Σλάβων στην περιοχή κατά το Μεσαίωνα [29].

Στη μονή υπήρχαν δεσποτικές εικόνες μεγάλης αξίας, από τις οποίες όσες σώθηκαν, φυλάσσονται σε ασφαλές μέρος.

Ο ναός είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου, αλλά γιόρταζε και γιορτάζει στις 23 Αυγούστου, στα εννιάμερα της Παναγίας, για να μη συμπίπτει πανηγύρι με το πανηγύρι της γειτονικής Μονής Σπηλιάς των Αγράφων που γίνεται στις 15 Αυγούστου. Ο εορτασμός είναι πανηγυρικός με διήμερες εκδηλώσεις τόσο στο προαύλιο του ναού όσο και στην πλατεία των Πηγών.

Ο ΔΡΟΜΟΣ ΤΗΣ ΠΙΣΤΗΣ

Ναοί & μοναστήρια της Παναγίας που αποτελούν σημαντικά θρησκευτικά κέντρα της Ηπείρου είτε συνδέονται με κάποιο θαύμα είτε όχι

Νομός Θεσπρωτίας

I. M. ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΠΑΓΑΝΙΩΝ

Στο νομό Θεσπρωτίας ξεχωρίζει, λόγω της μεγάλης της ιστορικής και θρησκευτικής του αξίας, το άλλοτε πλούσιο μοναστήρι των Παγανίων, το οποίο και συνέβαλε σημαντικά στους εθνικούς αγώνες των Ελλήνων. Στο εσωτερικό της ξεχωρίζει η παράσταση της Κοίμησης της Θεοτόκου, στην οποία και είναι αφιερωμένο το μοναστήρι.

I.N. ΚΟΙΜΗΣΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΠΑΡΑΜΥΘΙΑΣ

Ό,τι σώζεται από τη μονή που χτίστηκε τον 14ο αιώνα. Ο ναός της Παναγίας Παραμυθίας, χτισμένος μέσα στην πόλη της Παραμυθίας, σήμερα λειτουργεί ως ενοριακός και παρουσιάζει μεγάλο ενδιαφέρον για την ευρύτερη περιοχή της Θεσπρωτίας, το οποίο οφείλεται στην ιδιότητα της Παναγίας ως «Παραμυθίας». Πρόκειται για την αρχαία ονομασία της Παρηγορήτριας (παραμυθώ = παρηγορώ). Εδώ, λοιπόν, κατέφευγαν και καταφεύγουν έως και σήμερα πολλοί πιστοί για να βρουν παρηγοριά και να ζητήσουν από την Παναγία να τους δώσει κουράγιο και δύναμη.

Ν. Ιωαννίνων

ΝΑΟΣ ΚΟΙΜΗΣΕΩΣ ΤΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΕΙΟΥ ΙΩΑΝΝΙΝΩΝ

Η τοπική παράδοση αναφέρει ότι μία τσοπάνισσα είδε την εικόνα της Παναγίας στα κλαδιά ενός πλατάνου που υψωνόταν βορειοανατολικά του σημερινού ναού. Στη θέση αυτή σύμφωνα με τον ίδιο θρύλο κτίστηκε αρχικά μια μικρή εκκλησία και αργότερα το ομώνυμο μοναστήρι. Αποτελεί μεγάλο προσκύνημα της Ηπείρου.

I. M. ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΜΟΛΥΒΔΟΣΚΕΠΑΣΤΟΥ

Στους πρόποδες της Νεμέτζικας, στη συμβολή των ποταμών Αώου και Σαραντάπορου και σε μικρή απόσταση από τα ελληνοαλβανικά σύνορα, βρίσκεται η Μονή Παναγίας Μολυβδοσκεπάστου. Κτήτορας της μονής πιθανολογείται πως υπήρξε ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Κωνσταντίνος Δ΄ ο Πρωγάτος κατά τον 7ο αιώνα, ενώ ανακαινίσθηκε αρχικά από τον Ανδρόνικο τον Κομνηνό και μέγα Δούκα τον Παλαιολόγο και αργότερα, το 1522, από τους κατοίκους του Πρωγώνιου. Η ονομασία «Μολυβδοσκεπάστος» αποδόθηκε στο μοναστήρι λόγω της καλυμμένης στέγης με μολυβένιες πλάκες [20], τις οποίες πήραν οι Τούρκοι για να φτιάξουν βόλια για τα τουφέκια τους.

Ο μεγαλύτερος θησαυρός της μονής είναι η εφέστιος και θαυματουργή εικόνα της Παναγίας «Πρωγωνιαντίσης». Πολυάριθμα είναι τα θαύματα που της έχουν αποδοθεί.

Μεγάλη υπήρξε η προσφορά της Μονής καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της. Οι μοναχοί επιδόθηκαν σε φιλανθρωπίες ενισχύοντας φτωχούς και ασθενείς, αλλά και διωκόμενους αγωνιστές από Τούρκους και Αλβανούς. Κατά τη διάρκεια των εθνικών μας αγώνων αποτέλεσε κέντρο εξόρμησης και λειτουργήσε ως σχολείο.

I. M. ΒΕΛΛΑΣ

Η Μονή Βελλά βρίσκεται στο Καλπάκι Ιωαννίνων και ιδρύθηκε τον 11ο αιώνα. Βρίσκεται πολύ κοντά στην τοποθεσία της αρχαίας πόλης «Παλιοβελλά» που γνώρισε μεγάλη ακμή κατά τη βυζαντινή περίοδο. Ως το 1713 αποτελούσε έδρα της Επισκοπής. Η

Μονή Βελλά είναι αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Από τον 13ο αιώνα και για 400 χρόνια περίπου μεγάλο πνευματικό κέντρο, ενώ διέθετε και μεγάλη περιουσία. Ερημώθηκε το 1817, καθώς οι μοναχοί, αρνούμενοι να δώσουν την περιουσία τους στον Αλή πασά των Ιωαννίνων, μετέβησαν στην Κέρκυρα. Στη Μονή Βελλά από το 1911 ως το 1989 λειτούργησε Ιεροδιδασκαλείο.

I. M. ABEΛ

Η μονή Άβελ βρίσκεται κοντά στο χωριό Βήσσανη σε μια όμορφη τοποθεσία. Πιθανολογείται ότι ονομάστηκε έτσι από κάποιον γαιοκτήμονα Άβελη ή Αβελή που έχτισε ή ανακαίνισε τη μονή την τελευταία περίοδο των βυζαντινών χρόνων, το 1770 σύμφωνα με την κτητορική επιγραφή. Ο ναός είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου και γιορτάζει στις 15 Αυγούστου.

I. M. ΚΗΠΙΝΑΣ

Η Μονή Κηπίνας βρίσκεται κοντά στο χωριό Χριστοί Πραμάντων, στο συνοικισμό Κηπίνα, ανάμεσα στα χωριά Πράμαντα και Καλαρρότες. Το όνομα της λέγεται ότι οφείλεται στους κήπους που καλλιεργούσαν κοντά στη μονή οι μοναχοί. Το μοναστήρι χτίστηκε το 1212 [9] από κάποιον αρχιεπίσκοπο Γρηγόριο και είναι αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Πρόκειται για ένα από τα πιο εντυπωσιακά μοναστήρια της Ηπείρου καθώς είναι σκαρφαλωμένο στο κοίλωμα ενός ψηλού κατακόρυφου βράχου. Ο ασφαλοστρωμένος δρόμος φθάνει ως τη βάση του βράχου και από εκεί ένα μονοπάτι σκαλισμένο στο βράχο και μια ξύλινη γέφυρα, οδηγούν στο μοναστήρι. Κατά την τουρκοκρατία η ξύλινη γέφυρα ήταν κινητή. Οι μοναχοί την ανέβαζαν με μοχλό, ώστε να προστατεύονται από επιδρομές, γι' αυτό άλλωστε και το μοναστήρι δεν γνώρισε ποτέ καμία καταστροφή. Στον πρόναο του καθολικού αριστερά βρίσκεται μια βαθιά σκοτεινή σπηλιά, στην οποία κατέφευγαν για ασφάλεια οι κάτοικοι των γειτονικών χωριών, στα δύσκολα χρόνια της τουρκοκρατίας.

Νομός Άρτας

Η Άρτα που από το 1204 έγινε η πρωτεύουσα του δεσποτάτου της Ηπείρου, γνώρισε μεγάλη ανάπτυξη και τεχνίτες, από διάφορες περιοχές του βυζαντινού κόσμου αλλά και από τη δύση, δημιούργησαν εντυπωσιακά εκκλησιαστικά αρχιτεκτονικά μνημεία.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΜΠΡΥΩΝΗ

Η Παναγία Μπρυώνη βρίσκεται στο Νεοχωράκι της Άρτας. Πρόκειται για ένα γραφικό βυζαντινό εκκλησάκι με κεραμοπλαστικό διάκοσμο. Είναι μοναδικό απομεινάρει άλλοτε μεγάλης μονής. Η ίδρυση του ναού τοποθετείται στα 1238. Πυρπολήθηκε το 1821 και ανακαινίσθηκε το 1870. Για την ονομασία της μονής έχουν διατυπωθεί διάφορες εκδοχές. Τη λαϊκή παράδοση που σχετίζεται με την προσωνομία «Μπρυώνη» καταγράφει ο Ορλάνδος [23] «...τον καιρό που τα μέρη αυτά ήταν τούρκικα, κάποιος Τούρκος αγάς, ο επονομαζόμενος Μπρυώνης, βάλθηκε να κόψει το μεγάλο κυπαρίσσι που είναι πίσω στο ιερό της Παναγίας, για να πουλήσει το ξύλο του. Μόλις, όμως, άρχισε να το κόβει, έχασε το φως του. Σταμάτησε τότε το κόψιμο και στην απελπισία του έταξε στην Παναγία πως θα κάνει ένα μεγάλο δώρο στην εκκλησία, αν ξαναβρεί το φως του. ... η Παναγία του ξανάδωσε το φως του και τ' όμορφο κυπαρίσσι σώθηκε και φούντωσε ακόμη περισσότερο». Σύμφωνα με μια άλλη εκδοχή [9], η ονομασία οφείλεται σε παραφθορά της λέξης «περιώνυμη», περιώνυμος μονή, οπότε και η σωστή ονομασία θα ήταν «Παναγία η Πριώνη». Ο ναός τιμάται στην Κοίμηση της Θεοτόκου.

Ι.Ν. ΓΕΝΝΗΣΗΣ ΘΕΟΤΟΚΟΥ ΚΟΡΩΝΗΣΙΑΣ

Στο χωριό Κορωνησία, στον κόλπο του Αμβρακικού, βρίσκεται ο μικρός ναός της Γέννησης της Θεοτόκου, κατάλοιπο του παλιού και ακμαίου μοναστηριού [32]. Πρόκειται για έναν από τα παλαιότερα μνημεία της βυζαντινής Άρτας. Από γραπτές μαρτυρίες μαθαίνουμε πως κτίστηκε πριν το 1193, είχε πολλούς μοναχούς και μεγάλη φήμη και ήταν ένα ιδιαίτερα πλούσιο μοναστήρι. Παρέμειναν ο ναός και το μικρό παρεκκλήσι του Οσίου Ονούφριου σε απόσταση λίγων μέτρων ανατολικά του ναού. Σύμφωνα μάλιστα με την παράδοση, το πηγάδι του μοναστηριού το έφτιαξε ο ίδιος ο όσιος Ονούφριος. Σήμερα ο ναός λειτουργεί ως ενοριακός.

ΚΟΚΚΙΝΗ ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΒΟΥΡΓΑΡΕΛΙΟΥ

Ο ναός των Γενεθλίων της Θεοτόκου στο συνοικισμό Παλαιοχώρι Βουργαρελίου αποτελεί άλλο ένα εξαιρετικό δείγμα βυζαντινής τέχνης. Από τους ντόπιους ονομάζεται Κόκκινη Εκκλησιά, λόγω των πολυάριθμων πλίνθων που χρησιμοποιήθηκαν κατά την κατασκευή του¹⁸. Ο ναός είναι γνωστός και ως Παναγία Βελλά, καθώς υπήρξε μετόχι της Μονής Βελλά των Ιωαννίνων. Σχετικά με την ίδρυση του ναού υπάρχει η παρακάτω παράδοση: ο πρωτομάστορας του ναού αυτού είχε προηγουμένως κτίσει την Παναγία της Βλαχέρνας στην Άρτα. Ο κάλφας του, όμως, έφτιαξε την Παρηγορήτρια πιο εντυπωσιακή από τη Βλαχέρνα, γι' αυτό βγήκε και το τραγούδι: «*να βγει η κυρά Βλαχιόρνα να ιδεί την Παργορίτσα*». Ο πρωτομάστορας που έκτιζε την Κόκκινη Εκκλησιά, όταν έμαθε ότι ο κάλφας του έκανε καλύτερη δουλειά από αυτόν ζαλίστηκε, έπεσε από τη στέγη και σκοτώθηκε. Σύμφωνα με την παράδοση αυτή, η Παρηγορήτρια και η Κόκκινη Εκκλησιά κτίστηκαν την ίδια περίοδο, γεγονός που ανταποκρίνεται στην πραγματικότητα.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΒΛΑΧΕΡΝΑΣ

Η Παναγία της Βλαχέρνας, από τα πιο ονομαστά βυζαντινά μνημεία της Άρτας, βρίσκεται στον ομώνυμο δήμο του ν. Άρτας και αποτελεί τον ενοριακό του ναό. Αποτελεί λαμπρό δείγμα της θρησκευτικότητας των χριστιανών της Βυζαντινής Άρτας και των Κομνηνοδοουκάδων δεσποτών τους. Κτισμένο αντικριστά στο ερειπωμένο παλάτι των Κομνηνών στο κάστρο και κλείνοντας στους κόλπους του δυο βασιλικές σαρκοφάγους, «*μοιάζει ν' αποτελεί τον αντίποδα μιας νοητής γέφυρας που ένωνε τη γεμάτη ζωή πόλη με τον ασκητικό αναχωρητισμό της μονής, το λίκνο της βασιλικής φώτρας με το αιώνιο ησυχαστήρι της, την αρχή και το τέλος μιας πολυκύμαντης και δημιουργικής ζωής που σφράγισε ολόκληρη την εποχή και τον πολιτισμό της*» [23]. Η εκκλησία πήρε το όνομά της από την ξακουστή Παναγία των Βλαχερνών της Κωνσταντινούπολης. Ιδρύθηκε στις αρχές του 10ου αιώνα, ως τρίκλιτη θολωτή βασιλική και ανακατασκευάστηκε κατά τον 13ο αιώνα. Το μεγαλύτερο ενδιαφέρον εσωτερικά παρουσιάζει η παράσταση που αποκαλύφθηκε στο νότιο αψίδωμα του νάρθηκα και απεικονίζει τη λιτάνευση της εικόνας της Παναγίας Οδηγήτριας, όπως μας πληροφορεί η σχετική επιγραφή, η οποία γινόταν κάθε Τρίτη στην Κωνσταντινούπολη. Ο ναός αρχικά τιμόταν στη μνήμη της Κοίμησης της Θεοτόκου. Από το 1814, όμως, τιμάται στη μνήμη της Κατάθεσης της Τιμίας Εσθήτας της Παρθένου και πανηγυρίζει στις 2 Ιουλίου.

ΠΑΝΑΓΙΑ ΠΑΡΗΓΟΡΗΤΡΙΑ

Μεγαλοπρεπής ναός, ο μεγαλύτερος βυζαντινής τεχνοτροπίας ναός της Ηπείρου και ο δεύτερος μεγαλύτερος της Ελλάδας [33].

¹⁸ Αυτό αναφέρει ο Κ Γιαννέλος [23]. Ο Βοκοτόπουλος [27] αναφέρει: «*Συνήθως η ονομασία Κόκκινα Εκκλησιά δίδεται εις ναούς εκτισμένους δια πλίνθων. Εις την προκειμένην περίπτωσην είναι μόνον το εις την τοιχοδομίας χρησιμοποιηθέν κονίαμα*».

Το πραγματικά εντοπωσιακό μνημείο αντικατέστησε προϋπάρχοντα μικρό ναό¹⁹ και ανεγέρθηκε με τη σημερινή του ανάμεσα στα 1294 και 1296, από τους Δεσπότες της Ηπείρου Νικηφόρο Α΄ Κομνηνό, τη σύζυγό του Άννα Παλαιολογίνα Καντακουζηνή και το γιο τους Θωμά, και αποτελούσε το καθολικό της μονής του Ευαγγελισμού της Παναγίας, όπως ονομαζόταν τότε. Η κτητορική επιγραφή στο υπέρθυρο της Βασιλικής Πύλης λειτουργεί ως «πιστοποιητικό» της ίδρυσης του μνημείου.

Οι αρχιτεκτονικές καινοτομίες του μνημείου, η πρωτοτυπία του σχεδίου και η πλούσια κεραμοπλαστική διακόσμηση το καθιστούν μοναδικό δείγμα βυζαντινής ναοδομίας σε όλο το χριστιανικό κόσμο. Η τεχνική κατασκευής των γλυπτών της Παρηγορήτριας δείχνει τον χαρακτηριστικό τρόπο της ιταλικής τέχνης του Μεσαίωνα. σύμφωνα με τον Ευστάθιο Στίκα [35] το έντονο στυλιζάρισμα, το πολύ χαλαρό ανάγλυφο των πτυχών των ενδυμάτων, τα κοντόχοντρα σώματα, τα ρούχα που σφίγγουν το σώμα, το έντονο ανάγλυφο των κεφαλιών, είναι χειροπιαστές αποδείξεις ότι η κατασκευή των γλυπτών ανατέθηκε σε καλλιτέχνες που κλήθηκαν από τη Δύση. Η Linda Safran [34] εντοπίζει πολύ μεγάλη ομοιότητα ανάμεσα στην Παρηγορήτισσα και στη Santa Maria delle Cerrate, ελληνικό μοναστήρι της Απουλίας κοντά στο Λέτσε, που από τεχνική πλευρά πλησιάζει πολύ την Παρηγορήτισσα.

Μεγάλη, καλλιτεχνική και λατρευτική, αξία έχει η εικόνα της Παναγίας Παρηγορήτριας στον τύπο της Δεξιοκρατούσας, η οποία δεσπόζει στο τέμπλο του ιερού. Ο τύπος της Παρηγορήτριας αντιπροσωπεύει μία από τις κυριότερες ιδιότητες της Παναγίας: σε αυτήν προστρέχουμε όλοι για να βρούμε παρηγοριά, στήριξη, προτροπή και εμψύχωση. Ο χρόνος κατασκευής της εικόνας είναι άγνωστος. Σύμφωνα με επιγραφή που φέρει επιζωγραφίστηκε το 1792.

Η Παρηγορήτρια υπήρξε στο παρελθόν μεγάλο μοναστήρι, τον 16^ο αιώνα, όμως, πτώχευσε και περιήλθε ως μετόχι στην κατοχή της Μονής Κάτω Παναγίας.

Βυζαντινό Μνημείο σήμερα, ο ναός της Παρηγορήτριας ή Παρηγορήτισσας, όπως συνηθίζεται να αποκαλείται από τους Αρτινούς, συνεχίζει να είναι αφιερωμένος στον Ευαγγελισμό της Θεοτόκου, όπως και την εποχή της ίδρυσής του, και ανοίγει τις πόλες του λίγες ώρες καθημερινά για τους επισκέπτες-προσκυνητές. Ως ναός λειτουργεί ελάχιστες φορές μέσα στο έτος. Εξχωριστή θέση για τους πιστούς κατέχει ο εορτασμός του Ευαγγελισμού, στις 25 Μαρτίου, οπότε και το μνημείο κατακλύζεται από κόσμο που για δύο μέρες προσέρχεται για να προσκυνήσει την παλιά εικόνα της Παρηγορήτριας.

Εντοπωσιακός είναι και ο εορτασμός του Πάσχα στο ναό της Παρηγορήτριας. Μωβ παραπιετώματα καλύπτουν καθ' όλη τη διάρκεια της Μεγάλης Εβδομάδας τις πόλες του ναού σε ένδειξη πένθους για τα Πάθη και τη Σταύρωση του Χριστού.

I. Μ. ΘΕΟΤΟΚΙΟΥ

Στη θέση Πουρνάρι στην Άρτα, στους πρόποδες του λόφου του Πέτα, βρίσκεται το Θεοτοκίό [36], μοναστήρι αφιερωμένο στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Ο ναός κτίστηκε τον 14^ο αιώνα [9] και ανακατασκευάστηκε εκ θεμελίων το 1874.

Το μοναστήρι ήταν αρχικά ανδρικό. Κατά την περίοδο της Τουρκοκρατίας πρόσφερε πολλές υπηρεσίες στους κατοίκους της περιοχής.

Σήμερα είναι ένα ιδιαίτερα αξιόλογο ενεργό γυναικείο μοναστήρι που έχει στην κατοχή του τέσσερα μετόχια, τα οποία βρίσκονται στο νομό Άρτας:

1. I. Μ. Σελλάδων, η οποία τιμάται την ημέρα της Κοιμήσεως της Θεοτόκου. Πρόκειται για μεταβυζαντινό ναό.

¹⁹ Η ίδρυση του ναΐσκου τοποθετείται μέσα στον 12^ο αιώνα. Σήμερα μπορεί να δει κανείς τα ερείπιά του στη Ν.Δ. πλευρά του καθολικού

2. Το μοναστήρι της Αγίας Αικατερίνης, στο χωριό Καταρράκτης, όπου η εικόνα βρέθηκε με θαυματουργό τρόπο.
3. Το Γενέσιον της Θεοτόκου (Παναγία Χρυσοσηλιώτισσα) στο χωριό Γουργιανά.
4. Ι. Μ. Θεοτόκου στη Σκουληκαριά Άρτας. Ιδρύθηκε τον 11ο αιώνα.

Αν και δεν αποτελεί μεγάλο προσκόνημα της περιοχής, το Θεοτοκίό προσελκύει τους πιστούς και επισκέπτες της περιοχής. Στις 15 Αυγούστου που γιορτάζει και επίσημα οι σκηνές που εκτυλίσσονται είναι πράγματι ξεχωριστές. Η όλη διαδικασία θυμίζει έντονα την περιφορά του Επιταφίου τη Μεγάλη Παρασκευή. Στον Εσπερινό, την παραμονή της γιορτής, οι μοναχές από νωρίς στολίζουν τον Επιτάφιο. Το βράδυ, στην ακολουθία του Εσπερινού, ψάλλουν τα εγκώμια, ύστερα τα ευλογητάρια και ακολουθεί η περιφορά του Επιταφίου. Τα εγκώμια της Παναγίας είναι σίχτοι με πολλή λυρικήτητα, προσαρμοσμένοι στον ίδιο σκοπό με τα εγκώμια του Χριστού της Μ. Παρασκευής και τα έχει φέρει από τα Ιεροσόλυμα ο νυν Μητροπολίτης Αργολίδος Ιάκωβος γύρω στα 1977-8.

Πέρα, όμως, από τις επίσημες γιορτές και τις Κυριακές κατά τις οποίες οι πιστοί προσέρχονται για να παρακολουθήσουν τη Θεία Λειτουργία, το μοναστήρι ανοίγει τις πόλες του σε καθημερινή βάση σε οποιονδήποτε επιθυμεί να προσευχηθεί. Συχνά μάλιστα οι τυχαίες επισκέψεις παρουσιάζουν το μεγαλύτερο ενδιαφέρον, όπως συνέβη με αυτή μιας ομάδας νεαρών Ιταλών. *«Ήρθαν μεσημέρι, ανοίξαμε. ... Συνεννοηθήκαμε χωρίς να μιλάμε ο ένας τη γλώσσα του άλλου. Μιλήσαμε ώρα πολλή στη σκιά... Φεύγοντας, πήραν τις κιθάρες τους και τραγουδούσαν. Δεν τους έκανε καρδιά να φύγουν...»*, μας λένε οι μοναχές. *«Αυτό που έκανε εντύπωση ήταν ότι παραδέχτηκαν ότι ο ορθόδοξος χώρος έχει κάτι πιο ήρεμο και ζεστό από τον καθολικό. Ο ορθόδοξος χώρος έχει ελευθερία. Η Ορθοδοξία δεν είναι τύπος, είναι ουσία, είναι αγάπη»*.

Ι. Μ. ΚΑΤΩ ΠΑΝΑΓΙΑΣ

Η Μονή Κάτω Παναγίας ιδρύθηκε το 1250 από το δεσπότη της Ηπείρου Μιχαήλ Β' Δούκα και τη σύζυγό του, μετέπειτα Αγία Θεοδώρα και πολιούχο της Άρτας. Το όνομα Κάτω Παναγία δόθηκε στη μονή σε αντιδιαστολή προς το μεγάλο βυζαντινό μοναστήρι, την Παναγία την Παρηγορήτρια που είναι κτισμένη σε κεντρικό σημείο της Άρτας [37].

Το μοναστήρι απέκτησε μεγάλη ευμάρεια ύστερα από τη διανυκτέρευση σε αυτό, το 1491, του σουλτάνου Βαγιαζήτ Β', ο οποίος δεν αποκάλυψε την ιδιότητά του. Φεύγοντας το πρωί από το μοναστήρι ο σουλτάνος ξέχασε κάτω από το προσκέφαλό του ένα πουγκί γεμάτο χρυσά νομίσματα. Ο ηγούμενος της μονής, μόλις το αντιλήφθηκε, έτρεξε να του το παραδώσει. Ο σουλτάνος, εκτιμώντας την τιμιότητά του όχι μόνο του προσέφερε τα χρήματα, αλλά και επιστρέφοντας στην Κωνσταντινούπολη εξέδωσε σουλτανικό έγγραφο που όριζε να επιστραφούν στο μοναστήρι τα κτήματα που του είχαν αφαιρεθεί και συγχρόνως παραχωρούσε και πολλά άλλα.

Το 1953, όταν Μητροπολίτης Άρτας ήταν ο μετέπειτα Αρχιεπίσκοπος Αθηνών Σεραφείμ (Τίκας), η μονή από ανδρική μετατράπηκε σε γυναικεία. Πρώτη ηγουμένη της Μονής διετέλεσε η μακαριστή γερόντισσα Αγνή Παπαδημητρίου, χάρη στην οποία η μονή ξαναβρήκε ζωή και απέκτησε τη μορφή με την οποία υπάρχει σήμερα.

Σήμερα η μονή λειτουργεί ως γυναικεία. Στο μοναστήρι φυλάσσονται ως πολύτιμος θησαυρός η εικόνα της Παναγίας «Γερόντισσας», αλλά και η θαυματουργή εικόνα της Ζωοδόχου Πηγής και η εικόνα Ρόδον το Αμάραντον, οι οποίες προήλθαν από τη Μονή Οδηγητρίας.

Ο ναός τιμάται με ιδιαίτερη λαμπρότητα στη Γέννηση της Θεοτόκου.

Νομός Πρεβέζης
Ι.Μ. ΑΒΑΣΣΟΥ

Κοντά στο χωριό Βρυσούλα του δήμου Λούρου, βρισκόταν η μονή Αβάσσου, που ήταν αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου. Το όνομά της προέρχεται από τον ιδιοκτήτη της, τον έμπορο Αβασσιώτη. Σήμερα σώζεται ο ναός. Την εορταστική λειτουργία συνοδεύει πανηγύρι με τη συμμετοχή πιστών της γύρω περιοχής.

Ι. Ν. ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΛΑΜΠΟΒΙΤΙΣΣΑΣ

Εκκλησία στο κέντρο του χωριού Θεοπρωτικό (πρώην Λέλοβα) χτισμένη το 1794 στο μέρος όπου υπήρχε η ομώνυμη μονή, μετόχι της φημισμένης σταυροπηγιακής μονής του Λαμπόβου. Αποτελεί μεγάλο προσκόνημα της περιοχής, καθώς φιλοξενεί γνήσια, θαυματουργή εικόνα της Παναγίας που ήρθε από το Λάμποβο. Είναι αφιερωμένη στη Γέννηση της Θεοτόκου.

ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΙΚΑ

Μάνα, μεσολαβήτρια, τέλεια γυναίκα, προστάτιδα, σύμμαχος και συμπαραστάτης, αρωγός σε κάθε δύσκολη στιγμή, μορφή η εμφάνιση της οποίας δεν προκαλεί, όπως προαναφέραμε, το δέος και το φόβο που νιώθει ο άνθρωπος μπροστά στο Θεό, αλλά οικειότητα, η Παναγία αγαπήθηκε στην Ήπειρο στον ύψιστο βαθμό. Μάρτυρες τα πολυάριθμα μοναστήρια τα αφιερωμένα στη χάρη της που στέκουν αγέρωχα σε απομακρυσμένα και συχνά απόκρημνα σημεία των βουνών της Ηπείρου, αλλά και οι ναοί που βρίσκονται σχεδόν σε κάθε κατοικημένη περιοχή και τα καντήλια που καίνε σε κάθε γωνιά της ηπειρωτικής γης. Μάρτυρες και οι λαμπροί και πανηγυρικοί εορτασμοί των εορτών της, το πλήθος των απεικονίσεων και των προσωνομίων που της έχουν αποδοθεί. Μάρτυρες οι ίδιοι οι Ηπειρώτες που δεν παύουν να αναφέρονται στα πολυάριθμα, μικρά ή μεγάλα, θαύματά της και να χαρίζουν το όνομά της στα παιδιά τους.

Ελληνόγλωσση & Ξενόγλωσση βιβλιογραφία και αρθρογραφία

- [1] ΑΡΧΙΜ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΣ ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ: “Μητέρα - Θεοτόκος - Παναγία”, στο: ΠΟΛΙΤΙΚΑ ΘΕΜΑΤΑ, 13/8/2007
- [2] CONST. D. ΚΑΛΟΚΥΡΙΣ: “La Theotokos dans l'art des églises orthodoxe et catholique par rapport au mouvement œcuménique”, στο: *Επιστημονική Επετηρίς Θεολογικής Σχολής Παν. Θεσσαλονίκης*, τομ. 21, 1976
- [3] GEORGE OSTROGORSKY: *Ιστορία του βυζαντινού κράτους*, μεταφρ: Ιωάννης Παναγόπουλος, Επιστ. εποπτεία: Ευάγγελος Χρυσός, Ιστορικές Εκδόσεις Στέφ. Δ. Βασιλόπουλος, 1997
- [4] BRIGITTE PITARAKIS: “Female piety in context: Understanding developments in private devotional practices”, στο: *Images of the Mother of God: Perceptions of the Theotokos in Byzantium*, edited by MARIA VASSILAKI, Μουσείο Μπενάκη ASHGATE
- [5] CHARLES DELVOYE, *Βυζαντινή Τέχνη*, μεταφρ. Μαντώ Β. Παπαδάκη, Εκδόσεις Δημ. Ν. Παπαδήμα, Αθήνα 2000
- [6] ΣΤΡΑΤΗΓΟΥ ΜΑΚΡΥΓΙΑΝΝΗ: *Οράματα και θάματα*, Μορφωτικό Ίδρυμα Εθνικής Τράπεζας (Μ.Ι.Ε.Τ.), Αθήνα 2002
- [7] *Ανθολογία Ποιημάτων Αρτινών Γυναικών*. Εταιρία Εθελοντισμού Αρτινών Γυναικών, Άρτα 2004
- [8] ΣΑΠΦΩ Κ. ΒΑΡΔΙΑ, “Τα μεταβυζαντινά Μνημεία της Άρτας”, στο: *Περιοδικό «Σκουφάς»*, Τόμος Η' Άρτα-1991/1, Τεύχη 74-75
- [9] ΣΕΡΑΦΕΙΜ ΞΕΝΟΠΟΥΛΟΥ ΤΟΥ ΒΥΖΑΝΤΙΟΥ: *Δοκίμιον Ιστορικών περι Άρτης και Πρεβέζης*, Εν Αθήναις 1884, «ΣΚΟΥΦΑΣ», ΑΡΤΑ 1986
- [10] Μ. ΧΑΤΖΗΔΑΚΗΣ: “Η Μεταβυζαντινή Τέχνη (1453-1700) και η ακτινοβολία της”, στο: *Ιστορία του Ελληνικού Έθνους*, τομ. Γ', Εκδοτική Αθηνών
- [11] *Εμφανίσεις και θαύματα της Παναγίας*, έκδοση της Ιεράς Μονής Παρακλήτου
- [12] ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ ΒΑΓΙΑΣ: *Η Άρτα του πολέμου και της Κατοχής*, εκδ. Μ/Φ Συλλόγου «Ο ΣΚΟΥΦΑΣ», Άρτα 2004
- [13] Γ. Μ. ΚΑΡΑΤΣΙΩΛΗ: “Η επιδημία πανώλης στην Άρτα του 1816”, στο: *Περιοδικόν «ΣΚΟΥΦΑΣ»* Τεύχ. ΣΤ' 1978-80
- [14] ΠΡΕΣΒΥΤΕΡΟΥ ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ ΑΘΑΝΑΣΙΟΥ ΚΑΙ ΧΑΡΟΥΛΑΣ ΤΣΟΥΛΙΑΗ: *Η Υπερευλογημένη*, τόμος Α'
- [15] ΝΑΝΩ ΧΑΤΖΗΔΑΚΗ: “Η Τέχνη των Μεταβυζαντινών εικόνων στην Κρήτη και τα νησιά”, μετάφραση από τον κατάλογο της έκθεσης: *Europalia, Grece 1982, Charleroi, Palais de Beaux Arts, 3 Octobre-21 Novembre 1982*
- [16] α. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ: “Η Τέχνη στην τουρκοκρατούμενη Ήπειρο, Μεταβυζαντινή Τέχνη (1430-1913)”, στο: *ΗΠΕΙΡΟΣ. 4000 χρόνια ελληνικής ιστορίας και πολιτισμού*. Γενική Εποπτεία Μ. Β. Σακελλαρίου Εκδοτική Αθηνών, Αθήνα 1997
β. ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Δ. ΤΡΙΑΝΤΑΦΥΛΛΟΠΟΥΛΟΣ: “Ήπειρος και Επτάνησα: Διακίνηση ιδεών στο χώρο της εκκλησιαστικής Τέχνης”, στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Ιστορίας: Ήπειρος-Κοινωνία-Οικονομία 15^{ος}-20^{ος} αι.*, Γιάννινα 1987
- [17] ANGELO PROCOPIU: *La peinture religieuse dans les Iles Ioniennes pendant le XVIIIe siècle. Essai sur la transformation de la peinture Byzantine en Baroque*, 1939
- [18] KRITON CHRYSOCHOIDIS: “The Portaitissa icon at Iveron monastery and the cult of the Virgin on Mount Athos”, στο: *Images of the Mother of God: Perceptions of the Theotokos in Byzantium*, edited by MARIA VASSILAKI, Μουσείο Μπενάκη ASHGATE
- [19] WLADIMIR WEIDLE: “L'Icône: Image et Symbole”, στο: *Vestnik*, n. 55, 1969

Βιβλιογραφία για τις Μονές

- [20] ΕΥΑΓΓΕΛΟΥ Π. ΛΕΚΚΟΥ: *Τα Ελληνικά Μοναστήρια*, Εκδόσεις ΙΧΝΗΛΑΤΗΣ, 1995
- [21] Δ. ΣΑΛΑΜΑΓΚΑ: "Ο Μπεϋλέρ Μπέης της Ρούμελης κι ο θρόλος της Παναγίας Ντουραχάν", στο: *ΗΠΕΙΡΩΤΙΚΗ ΕΣΤΙΑ*, том.8, 1959
- [22] ΟΛΥΜΠΙΑ ΣΚΑΡΓΙΩΤΗ: "Παναγία η Πλάκα ή Πλακιώτισσα, Θρόλοι και παραδόσεις της Ιερής εικόνας, Νοέμβριος 2001", στο: *Τζουμερκιώτικα Χρονικά: Δελτίο της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Τζουμέρκων*, Τευχ. 3ο, Ιούλιος 2002
- [23] ΚΩΣΤΑΣ Θ. ΓΙΑΝΝΕΛΟΣ: *Τα Βυζαντινά Μνημεία της Άρτας*, ΕΚΔΟΣΗ ΔΗΜΟΥ ΑΡΤΑΙΩΝ, 1990
- [24] ΛΟΥΚΙΑ ΠΟΛΙΤΗ: "Η Χρυσοσηλιώτισσα των Γουριανών Άρτας" (αναδημοσιευμένο άρθρο από το *Εκκλησίες στην Ελλάδα μετά την Άλωση*, τ. 3ος Ε.Μ.Π., 1993) στο: *Τζουμερκιώτικα Χρονικά: Δελτίο της Ιστορικής και Λαογραφικής Εταιρίας Τζουμέρκων*, Τευχ. 3ο, Ιούλιος 2002
- [25] ΑΝΝΑ ΠΕΤΡΟΧΕΙΛΟΥ, "Σπήλαιο Ζωγράφου Γραϊκικού Άρτας", στο: *Τα σπήλαια της Ελλάδας*, ΕΚΔΟΤΙΚΗ ΑΘΗΝΩΝ, 1984
- [26] "Η Χρυσοσηλιώτισσα των Γουργιανών", στο: *Τα Τζουμερκοχώρια*. Έκδοση Αδελφότητας Αγναντιτών Αθήνας, 1994
- [27] ΠΑΝΑΓΙΩΤΗ ΒΟΚΟΤΟΠΟΥΛΟΥ: *Μεσαιωνικά Μνημεία Νομού Άρτης 1966* (Ανάτυπο εκ των χρονικών του Αρχαιολογικού Δελτίου τ.22 (1967)), Αθήναι 1969.
- [28] ΔΡ. ΧΑΡΑΛΑΜΠΟΥΣ Μ. ΜΠΟΥΣΙΑ: *Παναγία η Ροβέλισσα*, εκδ. Νικόλαος & Ευθύμιος Σανιδάς, ΑΘΗΝΑΙ 2000
- [29] ΑΡΙΣΤΕΙΔΗΣ Γ. ΣΧΙΣΜΕΝΟΣ: *Το ολοκαύτωμα των Σουλιωτών στο Σέλτσο. Απρίλιος 1804*, Εκδόσεις apiroshora, Αθήνα 2004
- [30] ΑΘΑΝΑΣΙΟΣ Π. ΑΡΚΟΥΜΑΝΗΣ: *Ι. Μ. Σέλτσου (1697)*, έκδοση Αδελφότητας Πηγιωτών Άρτας, Άρτα 1998
- [31] ΝΑΠΟΛΕΟΝΤΑ ΑΘΑΝ. ΟΙΚΟΝΟΜΟΥ: *Ο Χαλασμός των Μποτσαραίων στο Σέλτσο (ιστοριογραφία)*, Αθήνα 1965
- [32] ΣΤΑΥΡΟΥ Β. ΜΑΜΑΛΟΥΚΟΥ: "Μοναστήρια του Αμβρακικού", στο: *ΠΡΟΤΑΣΗ, Περιοδική Έκδοση Τέχνης και Πολιτισμού*, Άρτα 1996 (2)
- [33] ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ Α. ΤΣΙΛΙΠΙΑΝΝΗ: *Η Παρηγορήτισσα της Άρτας*, Άρτα 2007
- [34] LINDA SAFRAN: "Exploring Artistic Links Between Epiros and Apulia in the Thirteenth Century: The Problem of Sculpture and Wall Painting", στο: *Πρακτικά Διεθνούς Συμποσίου για το Δεσποτάτο της Ηπείρου (Άρτα 27-31 Μαΐου 1990)*, Άρτα 1992
- [35] ΕΥΣΤΑΘΙΟΣ ΣΤΙΚΑΣ: "L' église Byzantine de la Panaghia Parigoritissa (Consolatrice) d' Arta en Epire et l' influence italienne", στο: *Corsi di Cultura sull'Arte Ravennate e Bizantina*, XXII vol. (Ravenna 1975)
- [36] ΑΡΕΤΗ ΚΑΣΕΛΟΥΡΗ: *Το Θεοτοκίό, μοναστήρι της Άρτας*, Έκδοση της Ιεράς Μονής Θεοτοκίου, Άρτα 1989
- [37] ΒΑΡΒΑΡΑ Ν. ΠΑΠΑΔΟΠΟΥΛΟΥ-ΑΓΛΑΪΑ Λ. ΤΣΙΑΡΑ: *Μονή Κάτω Παναγιάς. Συλλογή Εικόνων*

Διαδικτυακές Πηγές Θρησκευτικών Θεμάτων

<http://www.imd.gr> (ιστοσελίδα της Ιεράς Μητροπόλεως Δημητριάδος και Αλμυρού)
<http://www.ecclesia.gr> (επίσημος διαδικτυακός οίκος της Εκκλησίας της Ελλάδος)

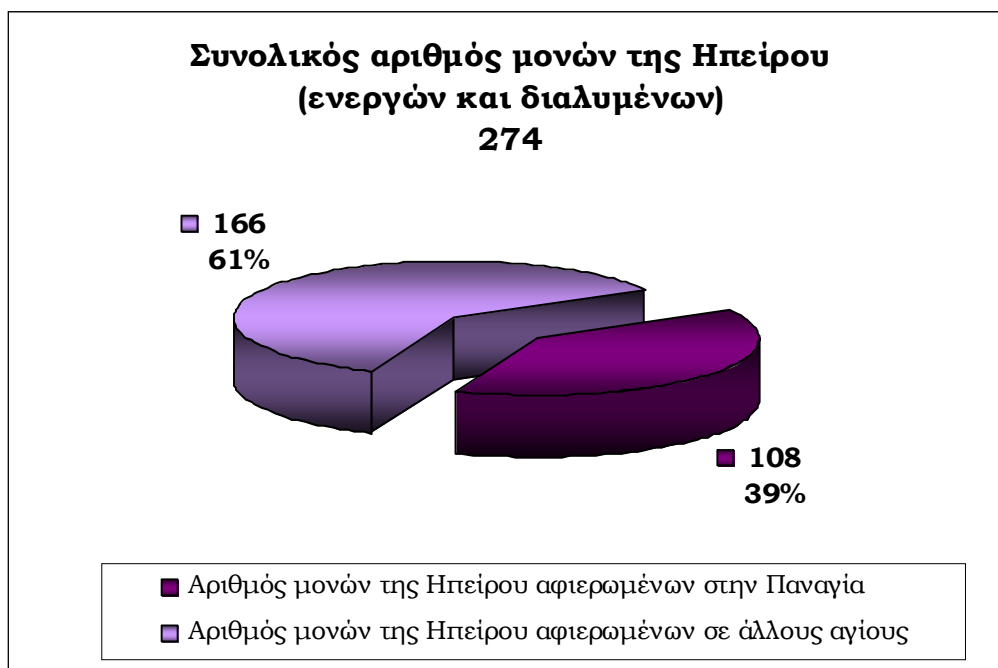
<http://www.myriobiblos.gr> (η διαδικτυακή βιβλιοθήκη του πολιτιστικού κέντρου της Εκκλησίας της Ελλάδος)

<http://www.imparamythias.gr> (δικτυακός τόπος της Ιεράς Μητροπόλεως Παραμυθιάς, Φιλιππιάδων, Γηρομερίου και Πάργας)

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΤΟΠΟΙ ΛΑΤΡΕΙΑΣ ΤΗΣ ΠΑΝΑΓΙΑΣ ΣΤΗΝ ΗΠΕΙΡΟ

ΜΟΝΕΣ

Οι μονές του Ν. Άρτας (διαλυμένες και ενεργές)

Βυζαντινά μνημεία

Γέννηση 8 Σεπτεμβρίου

- Παναγία της Κορωνησίας (σώζεται ο Ναός της Γέννησης της Θεοτόκου) στον Αμβρακικό κόλπο. Χτίστηκε πριν από το 1193.
- Ι. Μ. Κάτω Παναγιάς. Σημαντικό θρησκευτικό κέντρο της περιοχής. Ιδρύθηκε στα μέσα του 13^{ου} αιώνα από τους Κομνηνοδουκάδες της Ηπείρου.
- Παναγία Βελλά ή Κόκκινη Εκκλησιά ή Ναός των Γενεθλιών της Θεοτόκου, στο συνοικισμό Παλαιοχώρι πριν το Βουργαρέλι. Ιδρύθηκε το 1281 από τον δεσπότη της Άρτας Νικηφόρο Α΄.

Κοίμηση 15 Αυγούστου

- Παναγία του Μπρυώνη, στο Νεοχωράκι Άρτας. Ονομάστηκε έτσι από τον κτήτορα του ναού ή από παραφθορά της λέξης περιώνυμη.

Ευαγγελισμός 25 Μαρτίου

- Παρηγορήτισσα, βυζαντινό μνημείο σήμερα. Ο εορτασμός της γίνεται με μεγαλοπρέπεια και πλήθος κόσμου συρρέει για να προσκυνήσει σε αυτό το σημαντικό θρησκευτικό κέντρο της περιοχής.

Κατάθεση Τιμίας Εσθήτας 2 Ιουλίου

- Παναγία η Βλαχέρνα. Ιδρύθηκε στα μέσα του 13^{ου} αιώνα από τους Κομνηνοδουκάδες της Ηπείρου. Ως το 1814 γιόρταζε την Κοίμηση της Θεοτόκου, σήμερα γιορτάζει την κατάθεση της Τιμίας Εσθήτας της Παρθένου. Αποτελεί μεγάλο προσκόνημα της περιοχής.

Άλλο

- Ι. Μ. Φανερωμένης Άρτας. Στο μέρος που φανερώθηκε εικόνα της Αγίας Τριάδας μαζί με τη Θεοτόκο κτίστηκε αρχικά μικρός ναός και πολύ αργότερα η Μονή που οφείλει το όνομά της στο θαυμαστό τρόπο με τον οποίο παρουσιάστηκε η εικόνα.

Μεταβυζαντινά και νεότερα μνημεία.

Γέννηση 8 Σεπτεμβρίου

- ❑ Ι. Μ. Ροβέλιστας. Ιδιαίτερα γνωστό μοναστήρι στην ευρύτερη περιοχή της Ηπείρου και της Αιτωλοακαρνανίας, κυρίως για τη θαυματουργή εικόνα της Παναγίας Μοσχοβίτισσας. Αποτελεί μεγάλο προσκύνημα της περιοχής.
- ❑ Παναγία Μεγαλόχαρη στη Μεγαλόχαρη Άρτας (του 13^{ου} αι.). Σήμερα σώζεται μόνο το καθολικό. Από αυτή πήρε το όνομά του το χωριό, που πριν ονομαζόταν Μπότση (γι' αυτό είναι γνωστή και ως Μονή Παναγιάς Μποτσιώτισσας)
- ❑ Μοναστήρι της Γέννησης της Θεοτόκου στις Μελάτες (ανδρώο). Ιδρύθηκε το 1797.
- ❑ Η Χρυσοσπηλιώτισσα των Γουργιανών. Σημαντικό μοναστήρι, κυρίως λόγω της θαυματουργής εικόνας της Παναγίας.
- ❑ Μοναστήρι της Γέννησης της Θεοτόκου στα Θεοδώριανα. Ιδρύθηκε το 1793.
- ❑ Μονή Πιστιανών (του 18^{ου} αι.). Σήμερα σώζεται μόνο το καθολικό.

Κοίμηση 15 Αυγούστου

- ❑ Ι. Μ. Σέλτσου στις Πηγές Άρτας. Ιστορική μονή αφιερωμένη στην Κοίμηση της Θεοτόκου, γιορτάζει, ωστόσο, στα εννιάμερα της Παναγίας στις 23 Αυγούστου με τριήμερες εκδηλώσεις.
- ❑ Η Παναγία της Ροδιάς ή «Ρόδον το Αμάραντον» στη Βίγλα. Αποτελεί σημαντικό θρησκευτικό κέντρο της περιοχής.
- ❑ Το Θεοτοκίο. Μοναστήρι της Παναγίας στο χωριό Πέτα. Ενεργό γυναικείο μοναστήρι με σημαντική ιστορία και συμβολή στην περιοχή.
- ❑ Το μοναστήρι της Κοιμήσεως της Θεοτόκου στη Σκουληκαριά, μετόχι της. Σπουδαίο θρησκευτικό, αλλά και ιστορικό μνημείο της περιοχής, καθώς σε ένα από τα κελιά του γεννήθηκε ο Γεώργιος Καραϊσκάκης.
- ❑ Μοναστήρι της Κοίμησης της Θεοτόκου στις Σελλάδες. Μετόχι της Ι. Μ. Θεοτοκίου.
- ❑ Μοναστήρι της Παναγίας της Πορταΐτισσας στους Κωστακιούς. Διαλυμένο σήμερα μοναστήρι, σώζεται μόνο ο ναός, μετόχι της Μονής των Ιβήρων του Αγίου Όρους.
- ❑ Μονή Κοίμησης Θεοτόκου Τσερκίστας (Κλειστού Πέτα). Σώζονται μόνο οι τοίχοι του καθολικού.
- ❑ Μονή Κοίμησης Θεοτόκου Δημαριού. Στη θέση της υπάρχει καινούργια εκκλησία (κοιμητηριακός ναός Διασέλλου)

Εισόδια 21 Νοεμβρίου

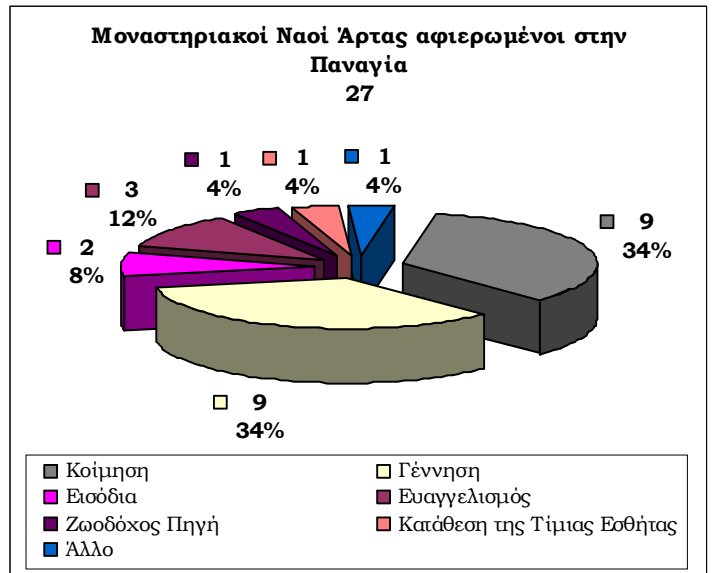
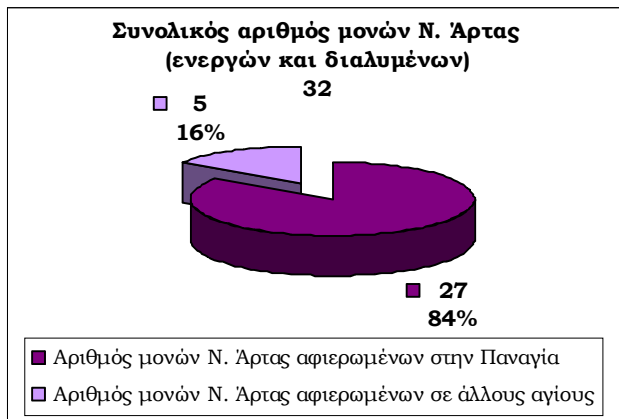
- ❑ Εισόδια Θεοτόκου Μελισσουργών (1745). Σώζεται μόνο το καθολικό. Μετόχι της Ι. Μ. Κάτω Παναγιάς.
- ❑ Άγιος Μερκούριος - Εισόδια της Θεοτόκου. Ιστορικό διατηρητέο μνημείο. Απέτελεσε τη Μητρόπολη της Άρτας για μεγάλο χρονικό διάστημα

Ευαγγελισμός 25 Μαρτίου

- ❑ Μοναστήρι της Ευαγγελίστριας στην Κυψέλη (Χώσεψη). Σώζεται μόνο το καθολικό. Τα τελευταία χρόνια χτίστηκε μικρό κτίσμα για να καλύπτει τις ανάγκες των εκκλησιαστικών λειτουργιών, αλλά και των προσκυνητών που συρρέουν στις γιορτές του Ευαγγελισμού αλλά και της Ζωοδόχου Πηγής, που γιορτάζει το μοναστήρι. Το ιστορικό μοναστήρι της Ευαγγελίστριας στην εποχή της Τουρκοκρατίας υπήρξε στήριγμα των υπόδουλων κατοίκων της περιοχής και σήμερα αποτελεί σημείο αναφοράς όλων των Κυψελιωτών.
- ❑ Μοναστήρι Ευαγγελισμού Νέων Πιστιανών (Δίστρατο, θέση Παλιομονάστηρο). Στα ερείπιά της κτίστηκε πρόσφατα εκκλησάκι της Ευαγγελίστριας που καθόλου δεν θυμίζει το παλιό μοναστήρι.

Ζωοδόχος Πηγή

- ❑ Παναγία Οδηγήτρια, στο κέντρο της Άρτας. Μετόχι της Ι. Μ. Κάτω Παναγιάς, λειτουργεί πλέον μόνο την ημέρα της γιορτής της. Από την Οδηγήτρια προέρχονται δύο εικόνες της Παναγίας, η Ζωοδόχος Πηγή (θαυματουργή) και το Ρόδον το Αμάραντον, οι οποίες βρίσκονται στην Ι. Μ. Κάτω Παναγιάς και προσελκύνουν πλήθος πιστών.

Οι μονές της Ιεράς Μητροπόλεως Παραμυθιάς, Φιλιατών, Γηρομερίου και Πάργας

Γέννηση 8 Σεπτεμβρίου

- Ι. Μ. Μίχλας (μετόχι της Ι. Μ. Παγανιών) κοντά στο χωριό Πολύδροσο. Εδώ γίνεται μεγάλο πανηγύρι στις 8 Σεπτεμβρίου. Είναι ιστορικό μνημείο.

Κοίμηση 15 Αυγούστου

- Ι. Μ. Κοιμήσεως της Θεοτόκου Γηρομερίου. Ιστορικό μνημείο. Η ανέγερσή της οφείλεται σε θαύμα. Σημαντική υπήρξε η εθνική και η κοινωνική προσφορά της κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης και της Εθνικής Αντίστασης. Κατά την παράδοση, στο μοναστήρι λειτουργήσε κατά τη διάρκεια της Τουρκοκρατίας κρυφό σχολείο η αίθουσα του οποίου σώζεται μέχρι σήμερα.
- Ι. Μ. Κοιμήσεως της Θεοτόκου Ραγίου (αντρική). Ιστορικό μνημείο. Άγνωστο πότε χτίστηκε (ίσως τον 11ο αι). Στα δύσκολα χρόνια της Τουρκοκρατίας συντηρούσε πολλά σχολεία της περιοχής.
- Ι. Μ. Κοιμήσεως της Θεοτόκου Παγανιών (ανδρική) κοντά στο χωριό Καλλιθέα Παραμυθιάς. Ιστορικό μνημείο. Η ανέγερσή της έγινε το 1652. Υπήρξε πλούσια Μονή με σημαντική δράση και προσφορά. Σήμερα διατηρείται σε καλή κατάσταση το Καθολικό της, ενώ το υπόλοιπο κτιριακό συγκρότημα είναι πρόσφατα ανακαινισμένο. Λειτουργεί την τελευταία Κυριακή κάθε μήνα. Αποτελεί τόπο προσκυνήματος για μεγάλο αριθμό πιστών από την Ήπειρο και όχι μόνο.

Οι πιο γνωστές μονές (ενεργές και διαλυμένες) του Ν. Ιωαννίνων που είναι αφιερωμένες στην Παναγία

Γέννηση 8 Σεπτεμβρίου

- Ι. Μ. Παναγίας Ντουραχάνη (αντρική). Βρίσκεται στις όχθες της λίμνης Παμβώτιδας. Η ανέγερσή της οφείλεται σε θαύμα που έλαβε χώρα το 1434. Σήμερα η μονή συγκεντρώνει το ενδιαφέρον των πιστών της περιοχής και όχι μόνο.
- Ι. Μ. Τσούκας στο Ελληνικό. Ενεργό αντρικό μοναστήρι με μεγάλη συμβολή στην ιστορία της περιοχής. Η ίδρυση της Μονής (1190) οφείλεται σε θαύμα της ιερής εικόνας της Παναγίας. Σημαντική ήταν και η συμβολή του κατά τη διάρκεια της Ελληνικής Επανάστασης, καθώς έγινε κέντρο θρησκευτικό και εθνικό. Αλλά και κατά τη διάρκεια όλων των εθνικών αγώνων υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα καταφύγια των επαναστατημένων Ελλήνων της περιοχής. Σήμερα αποτελεί το μεγαλύτερο προσκύνημα του νομού Ιωαννίνων. Οι πύλες του μοναστηριού είναι ανοικτές καθημερινά για τους

ντόπιους και τους ξένους που νιώθουν την ανάγκη να προσευχηθούν και να προσκυνήσουν.

- ❑ Ι. Μ. Πλάκας ή Παναγίας Πλακιώτισσας. Ιστορικό μοναστήρι στα σύνορα των Νομών Άρτας και Ιωαννίνων η ανέγερση του οποίου οφείλεται σε θαύμα της Παναγίας. Εκεί φιλοξενούνταν εικόνα της Παναγίας, τα θαύματα της οποίας είχαν καταστήσει το μοναστήρι σημαντικό πόλο έλξης για τους πιστούς της ευρύτερης περιοχής των Τζουμέρκων και την εικόνα της θαυματουργή. Σήμερα το μοναστήρι δεν είναι ενεργό και έχει χάσει την παλιά του δόξα. Παραμένει, ωστόσο, σταθερό σημείο αναφοράς για τους κατοίκους που κάθε χρόνο τιμούν τη χάρη της, αλλά και τους επισκέπτες των Τζουμέρκων που δεν ξεχνούν, περνώντας από την περιοχή, να της απευθύνουν την προσευχή τους.
- ❑ Μονή Γέννησης Θεοτόκου Στομιού (αντρική). Η μονή που λέγεται επίσης και Παναγία η Στομιώτισσα, πήρε το όνομα της από το στένωμα που κάνει η χαράδρα του Αώου στο σημείο που βρίσκεται η Μονή. Η Μονή αρχικά χτίστηκε το 1412 (ή κατά άλλους το 1590) στην απέναντι όχθη του Αώου και στην τοποθεσία Παλιομονάστηρο. Σύμφωνα με την παράδοση η Μονή μεταφέρθηκε στη σημερινή της θέση το 1774 από τον ηγούμενο Κωνσταντίνο
- ❑ Μονή Παλιουρής (αντρική), στο ομώνυμο χωριό Γραμμενοχώρια. Εκεί βρίσκεται και η εικόνα της Παναγίας Παλιουριώτισσας
- ❑ Μονή Γενεσίου Θεοτόκου στο Σιστρούνι
- ❑ Μονή Παναγίας Αγγελομάχου στα Κούρεντα

Κοίμηση 15 Αυγούστου

- ❑ Ι. Μ. Φανερωμένης Βουνοπλαγιάς (Ζέλοβας). Σώζεται μόνο ο ναός.
- ❑ Ι. Μ. Ηλιόκαλης. Φρουριακού τύπου μοναστήρι σε ένα πλάτωμα της δυτικής πλαγιάς του Δρίσκου
- ❑ Η Ι. Μ. Στούπαινας ή Ι. Μ. Κοιμήσεως της Θεοτόκου στην Περίβλεπτο. Πήρε το όνομα της από την δωρήτρια σύζυγο κάποιου Στούπη. Το καθολικό της χτίστηκε το 1724. Με τα έσοδα της μονής συντηρούνταν κατά την οθωμανική κυριαρχία τα σχολεία της Περιβλέπτου, της Κρανούλας, του Δικόρυφου, των Κήπων, του Μανσσή και της Καλωτάς Ζαγορίου. Η μονή, εκτός από το καθολικό της καταστράφηκε το 1941 από τα στρατεύματα κατοχής και υπέφερε και κατά τον Εμφύλιο. Το συγκρότημα αποκαθίσταται σταδιακά. Είναι διατηρητέο μνημείο
- ❑ Μονή Βοτοάς ή Παναγίας της Πωγωνιώτισσας στο Γρεβενίτι (αντρική).
- ❑ Μονή Βελλάς στο Καλπάκι. Αντρική Μονή. Λειτουργεί έως και σήμερα Ιερατική Σχολή.
- ❑ Ι. Μ. Παναγίας Μολυβδοσκεπάστης. Κτήτορας της μονής πιθανολογείται πως υπήρξε ο αυτοκράτορας του Βυζαντίου Κωνσταντίνος Δ΄ ο Πωγωνάτος κατά τον 7ο αιώνα. Η ονομασία «Μολυβδοσκεπάστη» αποδόθηκε στο μοναστήρι λόγω της καλυμμένης στέγης με μολυβένιες πλάκες, τις οποίες πήραν οι Τούρκοι για να φτιάξουν βόλια για τα τουφέκια τους. Ο μεγαλύτερος θησαυρός της μονής είναι η εφέστιος και θαυματουργή εικόνα της Παναγίας «Πωγωνιαντίσης». Πολυάριθμα είναι τα θαύματα που της έχουν αποδοθεί. Μεγάλη υπήρξε η προσφορά της Μονής καθ' όλη τη διάρκεια της ιστορίας της. Κατά τη διάρκεια των εθνικών μας αγώνων αποτέλεσε κέντρο εξόρμησης και λειτούργησε ως σχολείο. Ως τις μέρες μας το μοναστήρι αποτελεί σημαντικό θρησκευτικό κέντρο, το οποίο, λόγω της μεγάλης φήμης του, δέχεται επισκέπτες από όλα τα μέρη της Ελλάδας.
- ❑ Μονή Παναγίας στο Μακρίνο
- ❑ Ι. Μ. Ζέρμας ή Μονή Θεοτόκου της Πλαγιάς
- ❑ Μονή Θεοτόκου Κηπίνας στους Καλαρρότες
- ❑ Μονή Παναγίας Μετσόβου (γυναικεία).
- ❑ Ι. Μ. Άβελ στη Βήσσανη
- ❑ Μονή Κοίμησης της Θεοτόκου Τόσκεσι (Αχλαδέα). Ο ναός χρονολογείται μέσα στον 18ο αι. Στα κελιά της Μονής λειτουργούσε θεραπευτήριο αρρώστων. Σήμερα εκτός από το καθολικό σώζονται δύο κελιά, το ανακαινισμένο οστεοφυλάκιο και δεξαμενή βρόχινου νερού. Κοντά στη μονή βρίσκεται εκκλησιά της Γέννησης της Θεοτόκου (Παναγιά του Λαμπόβου), μικρή μονόκλιτη βασιλική του 13-14ου αι.

- Μονή Πατέρων στο Λίθινο Ζίτσα
- Μοναστήρι της Ραϊδιώτισσας στη Βροσύνα. Μεταβυζαντινό μνημείο.
- Ι. Μ. Κλαδόρμης Φούρκας
- Ι. Μ. Δραμεσιών
- Ι. Μ. Μακρυαλέξη κοντά στην Κάτω Λάβδανη Πωγωνίου. Από την άλλοτε πλούσια μονή σήμερα σώζονται το καθολικό και τμήμα κελιών. Στο ναό υπήρχαν και εικόνες, δύο από τις οποίες (μία εκ των οποίων Παναγία Βρεφοκρατούσα ένθρονη) φέρουν χρονολογία 1593. και εκτίθενται στο Βυζαντινό Μουσείο Ιωαννίνων.
- Ι. Μ. Βισσικού

Εισόδια 21 Νοεμβρίου

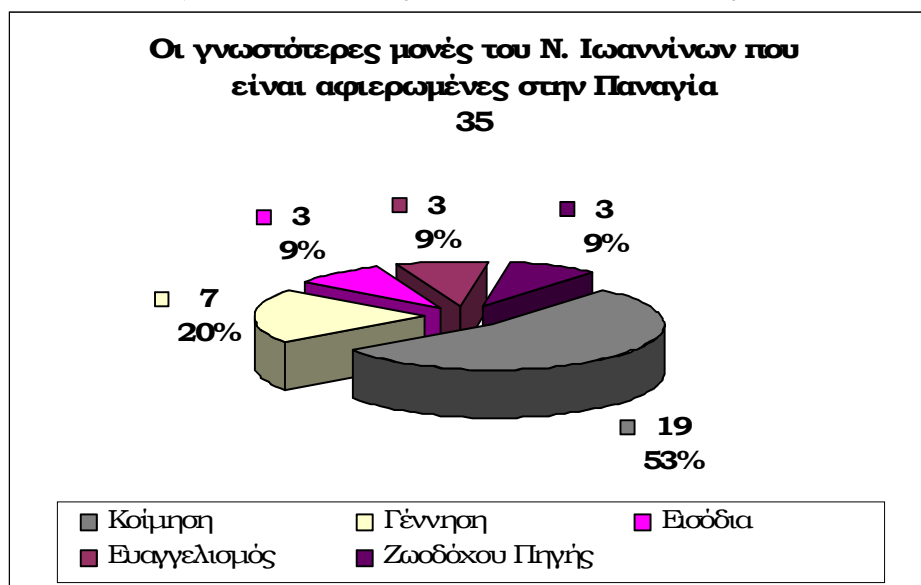
- Ι. Μ. Ελεούσης, Νήσου Ιωαννίνων (αντρική)
- Μονή Μολιστών ή μονή Εισοδίων της Θεοτόκου (αντρική)
- Ι. Μ. Μοναστηρίου Κόνιτσας

Ευαγγελισμός 25 Μαρτίου

- Ι. Μ. Βύλιζας στο Ματσούκι. Η επωνυμία Βύλιζα προέρχεται από τη λατινική λέξη *vigilo* (=φυλάττω, αγρυπνώ) καθώς το μοναστήρι βρίσκεται πραγματικά σε τοποθεσία παρατηρητήριο σε υψόμετρο περίπου 1050 μέτρα.
- Μονή Ευαγγελισμού της Θεοτόκου στα Άνω Πεδινά (γυναικεία). Η μονή σήμερα έχει φρουριακή όψη, με ψηλά τείχη στην βορειοανατολική πλευρά και κελιά στην νοτιοδυτική.
- Μονή Σωσίνου στον Παρακάλαμο Ζίτσας

Ζωοδόχος Πηγή

- Μονή Παναγίας Σπηλαιώτισσας στην Αρίστη.
- Μονή Ζωοδόχου Πηγής στο Ανθοχώρι Μετσόβου. Η ίδρυσή της πιθανολογείται ότι έγινε τον 17ο αιώνα
- Ι. Μ. Ζωοδόχου Πηγής Ζωοδόχου (Τζοντίλας ή Ζοντίλας). Σώζεται μόνο το καθολικό της.

Σημαντικές μονές αφιερωμένες στην Παναγία στο Ν. Πρεβέζης

- Μονή Βλαχερνών στο Βάλτο Πάργας. Μόνο ερείπια του ναού σώζονται. Ιδρύθηκε από την Άννα Κομνηνού.
- Ι. Μ. Κοζίλης στους πρόποδες του λόφου του Ζαλόγγου, βορειοανατολικά του χωριού Καμαρίνα. Ιστορικό διατηρητέο μνημείο.
- Μονή Αβάσσου στο δήμο Λούρου Πρέβεζας. Ο ναός της είναι αφιερωμένος στην Κοίμηση της Θεοτόκου
- Μονή Καστρίου. Σύμφωνα με επιγραφή χτίστηκε και ιστορήθηκε το 1670.

- Μονή Θεοτόκου Ρωγών
- Μονή Φανερωμένης Κερασόβου: Ένας κατάφυτος λόφος πάνω από το χωριό Κερασώνας κρύβει τα απομεινάρια της Μονής Φανερωμένης Κερασόβου. Μια μικρή κόγχη πάνω από την δυτική είσοδο, φέρει την εικόνα της Παναγίας.
- Μονή Γκιόναλα

ΙΕΡΟΙ ΝΑΟΙ μερικά στατιστικά στοιχεία

